

Globálna chudoba a hlavné príčiny jej pretrvávania

MICHAL HÖNSCH

Global Poverty and the Main Roots of Its Persistence

Abstract: Despite the growing intensity of international trade in the last decades and the work of global economic institutions, we still face a global poverty problem. Almost half of the global population lives in poverty. Moreover, there are many examples of growing poverty in developing countries during the 1990's. In the first part of this article, I will analyze the change in the global poverty situation between 1990 and 2001. The truth is that in many cases developing countries are themselves responsible for their underdevelopment. Yet there is some evidence that the developed world bears a certain amount of responsibility for global poverty, too. The purpose of this paper is not to analyze the concrete roots of poverty in specific developing countries, because the variability of possible factors is infinite. I will therefore try to identify only the most important (the most common) roots of poverty in developing countries – this is why I use the term “global poverty” (meaning the poverty as a *global* problem). I will focus more on the international (external) causes of poverty in the developing world than on the internal ones. In the final part I will explore the arguments in favour of poverty reduction.

Key words: poverty, developing countries, international relations, international trade, globalisation, development, economic growth, trade barriers, official development assistance, World Bank, International Monetary Fund, Dependency School, brain drain, GDP.

Napriek masívnemu nárastu tovarových tokov v medzinárodnom obchode v posledných desaťročiach a činnosti globálnych ekonomických inštitúcií nie je chudoba ustupujúcim sociálnym fenoménom. V chudobe žije takmer polovica obyvateľov sveta a v niektorých rozvojových krajinách chudoba dokonca vzrástla. V prvej časti tohto príspevku rozoberám vývoj globálnej chudoby v 90-tych rokoch. Neskôr sa pokúsím identifikovať *najhlavnejšie* príčiny jej *pretrvávania* vo svete. Je pravdou, že samotné rozvojové krajiny majú svoj podiel viny na vlastnej zaostalosti. Zároveň však existujú dôkazy, že určitú zodpovednosť za *pretrvávajúce* chudoby nesie svojim postojom aj „vyspelý“ svet. Domnievam sa, že v boji proti chudobe by vyspelé štáty mohli urobiť oveľa viac. Nie je v mojich silách analyzovať konkrétne príčiny chudoby v jednotlivých rozvojových krajinách. Ich rozmanitosť je nekonečná a v každej krajine iná. Navyše, zvyčajne je to celý rad mnohých faktorov, ktoré je v spoločenských vedách ťažké od seba navzájom oddeliť. Pokúsím sa teda identifikovať aspoň zoznam hlavných (najčastejšie sa opakujúcich) príčin pretrvávania chudoby vo svete, a preto zámerne hovorím o *globálnej* chudobe.

Pri posudzovaní údajov v tomto článku budem vychádzať z teórie *vzájomnej komplexnej závislosti* (Keohane – Nye, 1989), ktorá patrí do tzv. *idealistickej paradigmy* (Krejčí, 2001, s. 561–568) teórie medzinárodných vzťahov. Táto teória predpokladá, že ak vzájomné väzby medzi štátmi (ekonomické, politické, kultúrne a podobne) dosiahnu určitý stupeň, poškodenie jedného aktéra bude mať za následok poškodenie všetkých. V takomto prípade systémová rovnováha už nebude tvorená vzťahmi mocenských potenciálov, ale *hustou sieťou vzájomnej závislosti*. Dlhodobým národným záujmom všetkých štátov by v zmysle tejto teórie malo byť cielavedome sa usilovať o zníženie chudoby v rozvojovom svete, pretože poškodenie jedných by malo vplyv na poškodenie ostatných.

PRETRVÁVANIE GLOBÁLNEJ CHUDOBY V SÚČASNOSTI

Pri rozoberaní otázky *chudoby* je dôležité zvoliť relevantnú metódu jej merania. Najčastejšie sa opakujú dva základné pohľady. Prvý sa usiluje identifikovať absolútnu hranicu chudoby na základe *príjmu/výdavkov*. OSN a Svetová banka používajú ako hranicu chudoby *denný príjem* (respektíve *denné výdavky*) menší ako 2 USD na osobu. Príjem nižší ako 1 USD/osobu a deň sa pritom považuje už za *extrémnu chudobu*. Tieto hranice sú však vyjadrené v *parite kúpnej sily* (v PPP). Príjem nižší ako 1 USD/osobu a deň teda neznamená žiť z objemu tovarov, ktorý si možno v rozvojovej krajine kúpiť za sumu, ktorú dostaneme za 1 USD v lokálnej mene. *Znamená to nutnosť žiť z objemu tovarov, ktorý je ekvivalentný množstvu tovarov, ktorý dostaneme v USA za 1 USD (napríklad noviny, lístok na autobus alebo balíček ryže)*,¹ (*Human Development Report...*, 2003, s. 41).

Druhý prístup poukazuje na to, že chudobu nemožno redukovať len na záležitosť príjmu. Ázijská rozvojová banka definuje chudobu ako „*nedostatok základných zdrojov a príležitostí, ktoré prináležia každému človeku*“ (*Flor, 2001, s. 5*). Chudoba je oveľa lepšie vyjadriteľná v termínoch ako prístup k vzdelaniu, k zdravotníckej starostlivosti, k výžive, k pitnej vode a k hygiene. Existujú jasné dôkazy, že medzi bohatými a chudobnými sú výrazné rozdiely *nielen* v oblasti *príjmu*. Chudobní ľudia musia všeobecne cestovať oveľa väčšie vzdialenosti za zdravotníckymi službami a za prístupom k vzdelaniu. Napríklad vo vidieckych oblastiach Nigérie deti patriace k pätine najchudobnejších musia cestovať do najbližšej školy päťkrát väčšiu vzdialenosť a do najbližšieho zdravotníckeho strediska sedemkrát väčšiu vzdialenosť ako deti patriace k pätine najbohatších. Podobne v Kambodži, 96 % ľudí patriacich k pätine najbohatších má prístup k pitnej vode, kým z päťiny najchudobnejších má k pitnej vode prístup iba 21 %. V Maroku má k pitnej vode prístup 97 % z päťiny najbohatších, ale iba 11 % z päťiny najchudobnejších. V Peru je tento pomer 98 % a 39 % (*World Development Report, 2004, s. 21*).

United Nations Development Programme (UNDP) pri hodnotení krajín z hľadiska výšky *životnej úrovne* používa špeciálny ukazovateľ s názvom *index ľudského rozvoja* (*Human Development Index – HDI*), pozostávajúci z troch veličín: HDP/obyvateľa, úroveň gramotnosti a priemerná dĺžka života. Predstavuje opačný pohľad; nevyjadruje mieru chudoby, ale naopak výšku životnej úrovne. Ani tento ukazovateľ nepredstavuje ideálny spôsob merania, pretože poskytuje len pohľad na štát *ako celok* a neumožňuje vyjadriť rozdiely vo výške životnej úrovne v rámci krajiny. Napriek tomu má v klasifikácii krajín svoje miesto, preto ho pri hodnotení zmeny výšky životnej úrovne budem tiež využívať aj v tomto článku.

Napriek nedostatkom prvého kritéria chudoby (na základe denného príjmu/výdavkov) je jeho výhodou to, že vychádza z údajov zozbieraných z jednotlivých *domácností*, kým index ľudského rozvoja vychádza z celoštátnych hodnôt, ktoré považujem za pomerne všeobecné. Za *hranicu chudoby* bude teda tento článok považovať denný príjem/výdavky menší ako 2 USD/osobu (v PPP), pričom za *hranicu extrémnej chudoby* bude považovať denný príjem/výdavky menší ako 1 USD/osobu (v PPP), vyjadrené v medzinárodných cenách v roku 1993 (pozri poznámku č. 1). Pod pojmom *zníženie chudoby* budem teda rozumieť *zníženie podielu počtu chudobných ľudí s takýmto príjmom*.

Ďalším pojmom, ktorý bude tento článok používať, a preto je ho potrebné definovať, je *globalizácia*. Existuje mnoho definícií *globalizácie* (napríklad *Soros, 2002, s. 17; Jeníček, 2002, s. 10; Keohane – Nye, 2000, s. 2; Bauman, 2000, s. 7*). Snáď najširšie formulovanú definíciu *globalizácie* som našiel u P. J. Andersona (*Anderson, 1996, s. 19*).² *Globalizácia* (respektíve *globálna difúzia*) je podľa neho proces, ktorý zahŕňa zmiešanie/prepájanie jednej *alebo* viacerých z nasledovných oblastí: 1) ekonomiky, časti sektorov alebo celých sektorov ekonomiky dvoch alebo viacerých štátov, 2) hodnôt alebo skúseností jednej spoločnosti s hodnotami a skúsenosťami iných spoločností, 3) priamo alebo nepriamo, formálne alebo neformálne, ľudí žijúcich v štáte a ich záujmy s rôznosťou mocenských štruktúr za ich individuálnymi hranicami, 4) problémov v jednej časti sveta od znečistenia až po náboženstvo s problémami v iných častiach sveta, 5) prístupov a záujmov v jednom štáte s prístupmi a záujmami v iných štátoch.

Definícia, ktorú uvádza R. O. Keohane a J. S. Nye je už užšie formulovaná: „Globalizácia je stav sveta, ktorý obsahuje siete vzájomnej závislosti multikontinentálnych rozmerov. Tieto môžu byť vytvárané prostredníctvom tokov a vplyvov kapitálu a tovarov, informácií a ideí, ľudí a sily, ako aj environmentálne a biologicky významných substancií. Globalizácia predstavuje znižovanie vzdialeností vo veľkom rozsahu.“ (Keohane – Nye, 2000, s. 2.)

Uvedomujem si, že z hľadiska objemu medzinárodnej tovarovej výmeny boli procesy globalizácie vysoko rozvinuté už pred prvou svetovou vojnou. S. P. Huntington napríklad uvádza, že medzinárodný obchod dosiahol rekordnú úroveň v roku 1913 (Huntington, 2001, s. 65). Po druhej svetovej vojne dochádza len k jeho oživeniu. V čom je dnešná globalizácia iná? Možno konštatovať, že tu existuje určitý zásadný rozdiel. Novým procesom oproti minulosti je prudký nárast medzinárodných finančných tokov, informačnej a ekonomickej prepojenosti a vznik globálnych ekonomických inštitúcií (Svetovej banky, Medzinárodného menového fondu /IMF/, GATT/WTO). Z toho dôvodu sa z časového hľadiska budem pri analýze dopadov globalizácie venovať najmä poslednému *desaťročiu*, lebo práve tu dochádza k prudkému rozvoju *informačných a komunikačných technológií*, k masívnemu nárastu finančných a tovarových tokov a k zredukovaniu medzinárodných obchodných bariér.³

Charakter tohto článku si viac vyžaduje ekonomické definície globalizácie, hoci sú úzko formulované a nedokážu vyjadriť celú komplexnosť tohto procesu. V článku budeme teda globalizáciu chápať ako *proces zvyšovania vzájomnej ekonomickej prepojenosti, prudkého nárastu medzinárodných finančných a tovarových tokov, znižovania tarifných a netarifných prekážok voľného obchodu v celosvetovej ekonomike, vyvolaný predovšetkým technologickou inováciou v oblasti informatiky a dopravy koncom 20. storočia*.

V podobnom význame budem v článku používať pojem liberalizácia (respektíve procesy liberalizácie), pod ktorými budem rozumieť *procesy otvárania trhov a znižovania tarifných a netarifných prekážok voľného obchodu medzi štátmi*. Inými slovami, „liberalizáciu“ budeme chápať iba ako časť (subkategóriu) ekonomických procesov globalizácie, podľa vyššie podanej ekonomickej definície globalizácie.

Globálna chudoba z hľadiska príjmu (1 USD/deň)

Vo svojej rozvojovej politike boli medzinárodné finančné inštitúcie (Svetová banka, Medzinárodný menový fond) v 80-tych a 90-tych rokoch vedené presvedčením, že trhové sily pozdvihnú rozvojové krajiny na cestu k trvalému ekonomickému rastu. Globalizácia bola vnímaná ako nový motor celosvetového ekonomického pokroku. Rozvojové krajiny boli presvedčované, že ak založia svoju makroekonomickú politiku na liberalizácii svojich trhov a na privatizácii, dosiahnu ekonomický rast. Presne tento typ myslenia začal prevládať v medzinárodných ekonomických vzťahoch od momentu tzv. *washingtonského konsenzu* – akejsi dohody medzi Svetovou bankou, Medzinárodným menovým fondom a Štátnou pokladnicou USA v roku 1989 o „spoločnom prístupe“ k rozvojovým krajinám. Jeho hlavné princípy boli: *trhová liberalizácia, liberalizácia kapitálového trhu a úrokových mier, privatizácia, makroekonomická stabilita a daňová reforma*.⁴ Tieto princípy boli prostredníctvom Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky používané ako „univerzálny recept“ na problémy rozvojových krajín (Stiglitz, 2002, s. XIV). Aj práve preto mnohí od 90-tych rokov oprávnene očakávali, že ak sa budú odstraňovať bariéry štátnych hraníc, znižovať tarifné a netarifné prekážky v medzinárodnom obchode, porastie vzájomná obchodná výmena a následne sa bude znižovať počet ľudí žijúcich v chudobe. Ak by sa toto tvrdenie ukázalo ako pravdivé, znamenalo by to silný argument v prospech ďalšieho otvárania hraníc.

Jeden z argumentov, ktorý potvrdzuje toto tvrdenie, je fakt, že *podiel ľudí na svete žijúcich s príjmom nižším ako 1 USD/deň (prepočítané podľa PPP) za obdobie rokov 1990–1999 klesol z 29,6 % na 23,2 % (Human Development Report..., 2003, s. 41)*. Oproti minulosti je to významný pokrok v prospech zníženia globálnej chudoby. Z geografického hľadiska najväčší podiel na tomto poklese globálnej chudoby možno pripísať mimoriadne vysokému hospodárskemu rastu v Číne (v 90-tych rokoch rástol HDP priemerne o 9 % ročne), (Hu-

man Development Report..., 2003). To „vyslobodilo“ z chudoby viac ako 150 miliónov ľudí. Veľmi významný je i pokles počtu ľudí žijúcich v *extrémnej chudobe* vo východnej Ázii zo 486 miliónov (v roku 1990) na 279 miliónov (v roku 1999). Zníženie chudoby však nastalo všeobecne vo všetkých regiónoch, ale len v niektorých. Podľa *Správy UNDP o ľudskom rozvoji za rok 2003* sa len niektorým krajinám darilo veľmi dobre, kým u väčšiny krajín sa situácia nezmenila, respektíve ešte zhoršila.

Počet ľudí žijúcich v extrémnej chudobe s príjmom menším ako 1 USD/deň (v PPP)

Región	1990 (v %)	1999 (v %)	1990 (v mil.)	1999 (v mil.)
Subsaharská Afrika	47,4	49,0	241	315
Východná Ázia a Pacifik	30,5	15,6	486	279
Južná Ázia	45,0	36,6	506	488
Latinská Amerika a Karibik	11,0	11,1	48	57
Stredná a východná Európa a CIS*	6,8	20,3	31	97
Blízky východ a severná Afrika	2,1	2,2	5	6
SVET**	29,6	23,2	1292	1169
SVET okrem Číny**	28,5	25,0	917	945

* CIS (Commonwealth of Independent States). Zmeny merané na základe hranice extrémnej chudoby stanovenej na 2 USD/deň, ktorá je podľa UNDP vhodnejšia pre krajiny strednej a východnej Európy.

** Údaje sú vypočítané na základe hranice stanovenej na 1 USD/deň (v PPP).

Zdroj: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 41.

Zarážajúci je viac ako 200 percentný nárast *extrémnej chudoby* (z 31 miliónov na 97 miliónov) v transformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy a v bývalých krajinách Sovietskeho zväzu, ako aj nárast počtu chudobných v Latinskej Amerike a v subsaharskej Afrike. Podľa konštatovania UNDP, z hľadiska rozvoja životnej úrovne boli 90-te roky rokmi najlepšimi, ale i najhoršími. Niektoré regióny a krajiny zaznamenali bezprecedentný rast, kým iné stagnáciu alebo pokles. Za celkovým znížením chudoby je teda nutné vnímať i čiastkové neúspechy. Podľa UNDP, v 90-tych rokoch zo 67 krajín s dostupnými údajmi 30 krajín zaznamenalo pokles chudoby (najmä Čína, Brazília, Chile, India, Uganda, Thajsko, Vietnam) a 37 krajín preukázateľne zaznamenalo *nárast chudoby*. Vzhľadom na to, že potrebné údaje sú k dispozícii len k 67 krajinám, o ostatných štátoch sveta nemožno povedať, či od roku 1990 zaznamenali pokles alebo nárast chudoby. Podľa dostupných údajov vzrástla chudoba najviac vo východnej Európe, v strednej Ázii, v Alžírsku, v Mongolsku, v Nigérii, v Pakistane, vo Venezuele a v Zimbabwe (*Human Development Report..., 2003*). Prekvapujúca je vysoká miera stagnácie a úpadku, ktorá sa v minulých desaťročiach v týchto krajinách nevyskytovala.

Podľa údajov UNDP, *na svete stále žije pod hranicou chudoby s denným príjmom menším ako 2 USD/obyvateľa (v PPP) viac ako 2,8 miliardy ľudí, to jest 45 % svetovej populácie* (*Human Development Report..., 2003, s. 41*), (v južnej Ázii je to 40 % populácie, v subsaharskej Afrike 46 %, v Latinskej Amerike 16 % populácie). To znamená, že takmer *polovica* planéty žije v chudobe. Je to zarážajúce číslo. Navyše, *1,2 miliardy ľudí žije v extrémnej chudobe*, ktorej hranica je stanovená na 1 USD denne na obyvateľa (v PPP). Možno uviesť aj ďalšie fakty:

- 1,1 miliardy ľudí je bez prístupu k čistej pitnej vode.
- 2,4 miliardy ľudí nemá prístup k základnej zdravotníckej starostlivosti.

- Viac ako 10 miliónov detí zomiera každý rok na choroby, ktorým by sa dalo preventívnym očkovaním zabrániť; 4 milióny z tých, čo zomrú, sú novorodenci.
- Okolo 125 miliónov detí vôbec nechodí do školy, pričom takmer dve tretiny z nich sú dievčatá (*Save the Children, 2003, s. 9*).

Vývoj životnej úrovne z hľadiska indexu ľudského rozvoja a HDP/obyvateľa

Ak použijeme ako indikátor výšky životnej úrovne index ľudského rozvoja (HDI), ktorý štatisticky využíva OSN, možno zistiť, že kým v 80-tych rokoch zo 113 krajín iba štyri krajiny zaznamenali pokles HDI, v 90-tych rokoch ich bolo už dvasaťjeden.

Krajiny, ktoré zaznamenali v 80-tych a 90-tych rokoch pokles HDI

Obdobie	Počet	Krajiny
1980–1990	4	Demokratická republika Kongo, Guyana, Rwanda, Zambia
1990–2001	21	Arménsko, Bielorusko, Botswana, Burundi, Kamerun, Stredoafrická republika, Kongo, Demokratická republika Kongo, Pobrežie slonoviny, Kazachstan, Keňa, Lesoto, Moldavsko, Ruská federácia, Juhoafrická republika, Svazijsko, Tadžikistan, Tanzánia, Ukrajina, Zambia, Zimbabwe

Poznámka: Vypočítané na základe údajov zo 113 krajín s úplnými dátami.

Zdroj: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 40. Kompletnú tabuľku vývoja HDI vo svete v rokoch 1975–2001 možno nájsť in: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 241–244.

Index ľudského rozvoja sa vzhľadom na svoju štruktúru mení len veľmi pomaly (zmeniť priemerný vek občanov a gramotnosť si vyžaduje dlhé časové obdobie), pričom už od polovice 70-tych rokov stabilne stúpá nahor. K spomaleniu rastu HDI došlo podľa UNDP koncom 80-tych, ale najmä v 90-tych rokoch (*Human Development Report..., 2003, s. 40*). Ak HDI navyše klesá, poukazuje to na závažnú krízu v danej krajine. Podľa konštatovania UNDP, do veľkej miery bol tento stav spôsobený šírením HIV/AIDS, čo znížilo priemernú dĺžku života a viedlo k poklesu národného príjmu v mnohých krajinách, najmä v krajinách subsaharskej Afriky a Spoločenstva nezávislých štátov (bývalé krajiny Sovietskeho zväzu). Ako ďalšie príčiny uvádza zníženie objemu oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA) zo strany bohatých krajín, zvyšujúcu sa mieru dlhového zaťaženia v chudobných krajinách a pokračujúci pokles cien primárnych komodít, na ktorých závisia príjmy z exportu mnohých rozvojových krajín (*Human Development Report..., 2003, s. 34 a 40*). Samozrejme, tento zoznam príčin nemôže byť kompletný. Je ťažké identifikovať konkrétne príčiny – obzvlášť v spoločenských javoch. Neskôr sa k tomuto problému vrátim podrobnejšie (v časti Hlavné príčiny pretrvávajúcej globálnej chudoby), kde sa pokúsím identifikovať aspoň zoznam hlavných (možných) príčin pretrvávania chudoby vo svete.

Vezmime si ako ukazovateľ úroveň HDP/obyvateľa. Aby krajina zdvojnásobila svoj príjem na osobu z 1 USD/deň povedzme na 2 USD/deň v priebehu 25 rokov, potrebovala by dosiahnuť 3% priemerný ročný rast HDP/obyvateľa. Toto tempo rastu by musela dosahovať nepretržite počas 24 rokov. Ak sa však pozrieme na vývoj údajov rastu HDP/osobu za obdobie 1990–2001, možno zistiť, že zo 155 krajín s dostupnými údajmi u 30 krajín bol rast HDP vyšší ako 3 % ročne, u 71 krajín bol medzi 0–3 % ročne a u 54 krajín (tvoria približne 12 % svetovej populácie)⁵ **bol v roku 2001 ich HDP/obyvateľa nižšie ako pred 10 rokmi v roku 1990** (*Human Development Report..., 2003, s. 34 a 40*). Vývoj rastu/poklesu HDP na obyvateľa u jednotlivých krajín zobrazuje graf č. 1 Zmeny úrovne HDP/obyvateľa (v PPP v tisícoch USD) za obdobie 1990–2001 (pozri na s. 94).

Podľa údajov, najhoršie dopady mali 90-te roky na krajiny bývalého Sovietskeho zväzu a subsaharskej Afriky. V Tadžikistane, v Arménsku, v Kyrgistane, v Moldavsku, v Gru-

zínku, v Macedónsku, v Turkmenistane, v Kazachstane, na Ukrajine a v Ruskej federácii bol HDP/obyvateľa v roku 2001 hlboko pod úrovňou z roku 1990. Až v 35 krajinách z 39 krajín subsaharskej Afriky sa výška HDP/obyvateľa za 10 rokov takmer vôbec nezmenila a v roku 2001 bola približne na úrovni z roku 1990. Výnimku predstavujú štyri krajiny: Kapverdy, Namíbia, Maurícius a Botswana. V Botswane však napriek pomerne rýchlemu rastu HDP/obyvateľa v období 1990–2001 došlo k poklesu HDI z 0,674 (rok 1990) na 0,614 (rok 2001), čo je úroveň pred rokom 1984.

V období 1990–2001 zo 155 krajín s dostupnými údajmi u 54 krajín (tvoria približne 12 % svetovej populácie) bol teda v roku 2001 ich HDP/obyvateľa *nižšie* ako v roku 1990. Za rovnaké obdobie zo 113 krajín s údajmi 21 krajín zaznamenalo pokles HDI, pričom k spomaleniu rastu HDI došlo podľa UNDP najmä v 90-tych rokoch. Zároveň je faktom, že za obdobie 1990–2001 zo 67 krajín s dostupnými údajmi 37 krajín preukázateľne zaznamenalo *nárast chudoby* (údaj o percentuálnom podiele na svetovej populácii sa mi nepodarilo získať). Vzhľadom na to, že údaje sú k dispozícii len u 67 krajín, počet krajín, kde chudoba vzrástla, môže byť ešte vyšší. Z uvedených údajov vyplýva, že nie u všetkých krajín, u ktorých došlo za uvedené obdobie k poklesu HDP/obyvateľa, sa tento pokles prejavil aj vo forme poklesu HDI. Podobne, nie u všetkých krajín, u ktorých došlo k *nárastu chudoby*, nastal aj pokles HDI. Z toho teda vyplýva, že súvislosť medzi rastom (respektíve poklesom) HDP a zvýšením (respektíve znížením) životnej úrovne pravdepodobne nie je automatická.

Súvislosť medzi rastom HDP a znížením chudoby (1 USD/deň)

Mnoho ekonomických štúdií sa snaží dokázať súvislosť medzi globalizáciou a rastom a medzi rastom a znížením chudoby. Ako príklad možno uviesť autorov D. Dollara a A. Kraayho, ktorí vo svojej štúdií *Trh, rast a chudoba (Dollar – Kraay, 2001)* nachádzajú ako hlavné determinanty hospodárskeho rastu dobrú legislatívu, otvorenosť medzinárodnému trhu a rozvinuté finančné trhy. Rovnako A. Bigsten a J. Levin sa vo svojej štúdií *Rast, distribúcia príjmu a chudoba (Bigstein – Levin, 2001)* snažia dokázať, že krajiny, ktoré boli úspešné v hospodárskom raste, budú pravdepodobne úspešné aj v znížení chudoby (samozrejme, za určitých podmienok, ku ktorým sa ešte vrátim). V podobnom duchu sa nesú štúdie autorov ako A. Berga a A. Kruegera (*Berg – Krueger, 2003*), S. Fischera (*Fischer, 2003*), H. A. Khana (*Khan, 2004*) a desiatky ďalších. Odkaz podobných štúdií možno zhrnúť nasledovne: otvárajte svoje ekonomiky, liberalizujte svoje trhy a budete rásť; a ako budete rásť, chudoba sa bude znižovať (*Stiglitz, 2003, s. 80*). Presne tento myšlienkový postup je základom už spomínaného *washingtonského konsenzu*. *Faktom je, že bezprecedentný pokles celosvetovej chudoby z 29,6 % na 23,2 % by bez rastu HDP pravdepodobne nebol možný*. Najväčšie zníženie chudoby totiž nastalo práve v tých regiónoch, ktoré dosiahli najvyšší rast HDP (pozri tabuľku Súvislosť medzi ekonomickým rastom a znížením chudoby, 1990–2000). Podľa UNDP len veľmi zriedkavo (ak vôbec) dochádza k poklesu chudoby aj bez rastu HDP. *Ekonomický rast je teda základným predpokladom pre zníženie chudoby*.

Súvislosť medzi ekonomickým rastom a znížením chudoby, 1990–2000

	Priemerný rast HDP/obyvateľa	Zníženie chudoby
Východná Ázia a Pacifik	6,4 %	14,9 %
Južná Ázia	3,3 %	8,4 %
Latinská Amerika a Karibik	1,6 %	-0,1 %
Blízky východ a severná Afrika	1,0 %	-0,1 %
Subsaharská Afrika	-0,4 %	-1,6 %
Stredná a východná Európa a CIS	-1,9 %	-13,5 %*

* CIS (Commonwealth of Independent States). Zmeny merané na základe hranice extrémnej chudoby stanovenej na 2 USD/deň, ktorá je považovaná za vhodnejšiu pre krajiny strednej a východnej Európy.
Zdroj: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 41.

Na druhej strane, *nie všetky regióny, ktoré zaznamenali ekonomický rast, dosiahli aj pokles chudoby*. U niektorých došlo napriek rastu HDP dokonca k nárastu podielu chudobných ľudí žijúcich v extrémnej chudobe. V Indonézii v období 1990–1999 napriek priemernému rastu HDP/obyvateľa 3,2 % narástol podiel obyvateľov žijúcich v chudobe z 15 % na 18 %. Podobne v Poľsku a na Srí Lanke počet ľudí žijúcich v chudobe počas 90-tich rokov vzrástol, hoci dlhodobo dosahovali ekonomický rast (pozri tabuľku Rast chudoby aj napriek rastu HDP).

Rast chudoby aj napriek rastu HDP

	<i>Priemerný rast HDP/obyvateľa</i>	<i>Podiel populácie žijúcej v príjmovej chudobe (1 USD/deň a menej)</i>
Indonézia (1990–1999)	3,2 %	Nárast z 15 % na 18 %
Poľsko (1987/1988–1993/1995)	2,4 %	Nárast zo 6 % na 20 %
Srí Lanka (1991–1996)	4,1 %	Nárast z 33 % na 39 %

Zdroj: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 41.

Pri porovnaní krajín na základe výšky HDP/obyvateľa a veľkosti *populácie žijúcej v chudobe* možno zistiť, že i v tomto prípade prevládajú medzi samotnými rozvojovými krajinami výrazné rozdiely. Napríklad Tanzánia a Niger majú podobnú úroveň HDP/obyvateľa, pričom v Tanzánii žije podstatne menej obyvateľov v chudobe (19,9 %) ako v štáte Niger (61,4 %) a podobne (bližšie pozri graf č. 2 Miera chudoby v roku 2001 na s. 95).

Z toho teda vyplýva, že *rast HDP a zníženie chudoby nie je jedno a to isté*. Hoci ekonomický rast *môže viesť k poklesu podielu chudobných ľudí*, rovnako aj *nemusí*. Súvislosť jednoducho *nie je automatická*.

Súvislosť medzi rastom HDP a HDI

Čo sa týka merania výšky životnej úrovne podľa HDI, ani tu neexistuje automatická väzba na rast HDP. U niektorých došlo napriek rastu HDP dokonca k zníženiu životnej úrovne (napríklad v Botswane, kde napriek pomerne rýchlemu rastu HDP/obyvateľa v období 1990–2001 došlo k poklesu HDI z 0,674 (rok 1990) na 0,614 (rok 2001), čo je úroveň pred rokom 1984. Krajiny, ktoré majú porovnateľnú výšku HDP/obyvateľa, dosahujú rôznu výšku životnej úrovne (meranej pomocou HDI). Napríklad Pakistan a Vietnam majú podobnú úroveň HDP/obyvateľa, pričom Vietnam urobil oveľa viac, aby tento ekonomický rast transformoval do rastu životnej úrovne. Výška HDI vo Vietname je 0,688 a v Pakistane len 0,499 (úroveň 1 znamená najvyššiu, kým 0 najnižšiu životnú úroveň), (bližšie pozri graf č. 3 Porovnanie HDP/obyvateľa a HDI vo vybraných krajinách na s. 95).

Napríklad Jamajka dosiahla oveľa vyššiu výšku HDI (0,757) ako Maroko (0,606) pri podobnej úrovni HDP/obyvateľa. Svázijsko dosahuje podobnú úroveň HDI ako Botswana pri príjme viac ako o 1/3 nižšom. To isté platí o Filipínach, ktoré pri podobnej výške HDP/obyvateľa ako Svázijsko dosahujú omnoho vyššiu úroveň HDI (Filipíny 0,751, kým Svázijsko 0,547). Podobne, Filipíny dosahujú podobnú výšku HDI (0,751) ako Thajsko (0,768) pri príjme HDP/obyvateľa omnoho nižšom (Filipíny 3840 USD/obyvateľa, kým Thajsko 6400 USD/obyvateľa).

Z toho vyplýva, že výšku životnej úrovne jednoducho nemožno merať len prostredníctvom výšky HDP/obyvateľa. Ak sa krajine aj podarí dosiahnuť ekonomický rast (vyjadrený pomocou HDP), to ešte nedáva záruku, že sa tento rast HDP premietne aj do rastu priemernej dĺžky života a gramotnosti. Novovytvorený produkt je možné použiť mnohými spôsobmi a rozhodne nie všetky musia viesť k zlepšeniu životnej úrovne najchudobnej-

ších. J. Stiglitz, laureát Nobelovej ceny za ekonomiku a bývalý vedúci predstaviteľ Svetovej banky, konštatuje: „*Debata by sa nemala zaoberať tým, či je rast dobrý alebo zlý, ale tým, či určité politiky vedú k takému druhu rastu, ktorý zlepšuje postavenie chudobných. Vecou politiky by nemalo byť, či »globalizovať alebo neglobalizovať«, alebo »rásť alebo nerásť«.* Namiesto toho by otázka mala stáť: Akým spôsobom máme liberalizovať?“ (Stiglitz, 2003, s. 80.) Aký typ politiky by mal tento proces sprevádzať? Aj samotní predstavitelia liberálneho smeru uznávajú, že hospodársky rast vedie k zvýšeniu životnej úrovne, ale hlavne v krajinách, kde je politika a inštitucionálne prostredie správne nasmerované (Bigsten – Levin, 2001). Ako hlavné faktory uvádzajú: mikroekonomickú politiku, ktorá smeruje k dobre fungujúcemu trhu, makroekonomickú politiku zameranú na stabilitu a otvorenosť voči zvyšku sveta. Vlády musia podľa nich prevziať zodpovednosť za vybudovanie ľudského kapitálu prostredníctvom vzdelávania a za vybudovanie rast-podporujúcej sociálnej infraštruktúry.

Ďalším príkladom, prečo sa rast HDP nie vždy preniesie do rastu životnej úrovne, môžu byť tzv. *negatívne externality*. Ako jeden z hlavných motívov presunu nadnárodných korporácií do rozvojových krajín sa okrem lacnej pracovnej sily uvádza aj snaha o presun *negatívnych externalít výroby* do krajín s menej prísnyimi zákonmi ochrany životného prostredia. Takto napríklad drevospracujúca spoločnosť hľadá krajinu, kde po vyrúbaní stromov nebude musieť vysadiť nové, čím sa výrazne znížia jej náklady na výrobu. Vo vyspelých krajinách s vyššími štandardmi ochrany životného prostredia by si to nemohla dovoliť. Takto dosiahnutý rast HDP v rozvojovej krajine (za cenu likvidácie životného prostredia) bude naopak znamenať pokles životnej úrovne. Jednotný celosvetový štandard noriem ochrany životného prostredia by mohol zabrániť prenášaniam negatívnych externalít výroby do rozvojových krajín so zvyčajne nižším štandardom ochrany životného prostredia. David C. Korten, profesor na *Harvard University Graduate School of Business*, konštatuje, že problém spočíva v spôsobe výpočtu HDP: „... kým v štandardnom účtovníctve sa od celkového príjmu vždy odpočítavajú odpisy hodnoty základných prostriedkov, ekonomický systém, ktorým sa meria ekonomický rast, vôbec neberie do úvahy vyčerpávanie spoločenského a prírodného kapitálu. V skutočnosti mnohé negatívne dopady ekonomického rastu eviduje ako prínosy, hoci namiesto zvyšovania nášho blahobytu ho celkom jednoznačne znižujú.“ (Korten, 2001, s. 38.) Dôsledky sú niekedy absurdné. Ako uvádza D. C. Korten, náklady na odstránenie priemyselnej katastrofy, ktorá je tragická pre ľudí a životné prostredie, sú často evidované ako *prínos pre ekonomiku*, pretože viedli k zvýšeniu HDP. Životné prostredie viac zatažujú také činnosti, ktoré zvyčajne najviac prispievajú k rastu HDP. Napríklad jeden kilometer jazdy autom viac prispieje k rastu HDP ako kilometer jazdy na bicykli. Zapnutím klimatizácie sa prispieje k rastu HDP viac ako otvorením okna. Kúpanie vopred balených a spracovaných potravín zvyšuje hodnotu HDP viac ako používanie prirodzených potravín kupovaných v opakovane použiteľných prepravkách a v recyklovateľných obaloch (Korten, 2001, s. 37–38). Trhová cena prírodných zdrojov doteraz nebola určená, hoci ich vytvorenie trvalo milióny rokov (ropa, uhlie). Masívna ťažba dreva v pralesoch z ekonomického hľadiska prispieva k rastu HDP (čím viac dreva z pralesov vyťažíme, tým vyššie bude HDP). Merať hodnotu pralesov trhovou cenou vyťaženého dreva a zároveň ignorovať súvisiace závažné ekologické dopady je nepostačujúce (Ivanička, 2000 b). Takto sa *mnohé negatívne dopady ekonomického rastu chybné evidujú ako prínosy*. To tiež môže byť vysvetlenie klesajúcej životnej úrovne v 90-tych rokoch v niektorých krajinách aj napriek rastu HDP.

Nie všetky politiky vedú k ekonomickému rastu (vyjadrenom v raste HDP). J. Stiglitz tvrdí, že ani teória, ani prax nepotvrdili názor, že otváranie trhov krátkodobému (špekulatívnemu) kapitálu⁶ zvyšuje ekonomický rast. Naopak, prílev krátkodobého kapitálu zvyšuje ekonomickú nestabilitu, čo prispieva k zvýšeniu chudoby a bezpečnostných rizík (taktiež pozri Bhagwati, 2000; Prasad – Rogoff – Wei – Kose, 2005; Fischer, 2003). „*V takýchto formách môže liberalizácia kapitálového trhu síce zvýšiť »globalizáciu«, ale ne-*

musí zvýšiť »rast«, ba naopak, môže chudobu ešte viac prehĺbiť“ (Stiglitz, 2003, s. 80). Na obmedzený dopad trhovej liberalizácie na znižovanie chudoby upozorňuje aj H. A. Khan (Khan, 2004, s. 47). Trhová liberalizácia podľa neho môže prispieť k zníženiu chudoby, nemožno ju však považovať za akýsi všeliak boja proti chudobe. V podobnom duchu sa nesie aj práca od E. Aisbetta (Aisbett, 2004) a štúdia pracovníkov Medzinárodného menového fondu E. S. Prasada, K. Rogoffa, S. Weiho a M. A. Koseho (Prasad – Rogoff – Wei – Kose, 2005), ktorá zdôrazňuje, že neexistuje definitívny dôkaz, že finančná integrácia zvyšuje rast pre rozvojové krajiny. Globalizácia podľa nich môže byť úspešná, ale len za určitých podmienok (zabehané inštitúcie, kvalita vlády, makroekonomická stabilita, flexibilné výmenné kurzy, kontrola korupcie, vymožitelnosť práva a podobne).

HLAVNÉ PRÍČINY PRETRVÁJUJEJ GLOBÁLNEJ CHUDOBY

Z faktov uvedených v časti Pretrvávanie globálnej chudoby v súčasnosti vyplýva, že napriek celkovému znižovaniu chudoby vo svete (pokles podielu ľudí s extrémne nízkymi príjmami) problém chudoby pretrváva. Čo sa týka chudoby ako podielu ľudí s veľmi nízkymi príjmami, je vývoj v 90-tych rokoch značne asymetrický. V priebehu rokov 1990–2001 nedošlo k zníženiu chudoby automaticky vo všetkých regiónoch, ale len v niektorých. V rovnakom období možno pozorovať i spomalenie rastu HDI v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. Zámerne hovorím o *pretrvávaní* a nie o *vzniku* chudoby, pretože mojim cieľom je skúmať *súčasnú* (nie historickú) príčinu chudoby. Nie je v mojich silách analyzovať jednotlivé príčiny *vzniku* chudoby v konkrétnych rozvojových krajinách. Ich rozmanitosť je nekonečná a v každej krajine iná. Navyše, zvyčajne je to celý rad mnohých faktorov, ktoré nemožno v spoločenských vedách od seba navzájom oddeliť. (Napríklad je priam nemožné určiť, či nárast počtu chudobných bol v danej krajine spôsobený neschopnou vládou, minuloročnými záplavami, zvýšením centrálnej úrokovej miery na príkaz Medzinárodného menového fondu alebo znížením cla na import oceľarských výrobkov z vyspelých štátov rozhodnutím Svetovej obchodnej organizácie /WTO/ a následne krachom niekoľkých domácich oceľarských spoločností neschopných konkurovať.) Pravdepodobne každá z týchto príčin by mohla mať *svoj* podiel na prehĺbení chudoby v danej krajine. Rozdielna je len miera, ktorou jednotlivé faktory v danej krajine spôsobujú existenciu chudoby. Aby bolo možné zistiť, do akej miery je *vybraný faktor* zodpovedný za nárast počtu chudobných, bolo by nutné zistiť, ako by sa situácia v danej krajine vyvíjala *za tých istých podmienok* pri zmenených vstupných faktoroch. Obávam sa, že to nie je v mojich silách. Spoločenské javy je ťažké od seba oddeliť a vykonať experiment, ktorý jasne dokáže príčinu analyzovaného javu. Pokúsím sa teda identifikovať aspoň zoznam hlavných (možných) príčin chudoby vo svete.

Späť teda k otázke: *Aké sú hlavné príčiny pretrvávania globálnej chudoby?* Je pravdou, že samotné rozvojové krajiny majú svoj podiel viny na vlastnej zaostalosti. Zároveň však existujú dôkazy, že určitú zodpovednosť za *pretrvávanie* chudoby nesie svojim postojom aj „vyspelý“ svet. Z toho dôvodu som hlavné príčiny rozdelil na *vnútorné* a *medzinárodné* (vonkajšie).

Vnútorné príčiny

- **Neschopné, nedemokratické režimy, nevhodné hospodárenie, vysoká miera korupcie.**
- **Náboženské konflikty a občianske vojny.** Podľa zdrojov UNDP v období medzi rokmi 1990–2001 bolo 57 hlavných ozbrojených konfliktov v 45 regiónoch sveta, pričom najviac bola zasiahnutá subsaharská Afrika. V týchto konfliktoch zahynulo viac ako 3,6 milióna ľudí a milióny ďalších bolo zranených. Odhaduje sa, že viac ako 90 % obetí boli civilisti, nie vojaci, pričom minimálne 50 % z nich boli deti (*Human Development Report...*, 2003, s. 45). Od konca druhej svetovej vojny (1945) sa na našej planéte zrealizovalo 200 vojenských konfliktov, väčšina v krajinách tzv. tretieho sveta.
- **Odliv kvalifikovanej pracovnej sily,** fenomén známy pod názvom „únik mozgov“, respektíve *brain drain* (tento jav podrobnejšie rozoberám v časti Únik mozgov).

- **Šírenie pandémie HIV/AIDS**, ktorou trpia najmä rozvojové krajiny, pretože chudobní obyvatelia nemajú prístup k informáciám, ktoré by ich varovali pred nebezpečenstvom, ani dostatok finančných prostriedkov na zabezpečenie ochrany pred nákazou. Vo svete je viac ako 42 miliónov ľudí nakazených HIV/AIDS, pričom až 39 miliónov z tohto počtu žije v rozvojových krajinách. V 23 krajinách subsaharskej Afriky tvorí počet nakazených HIV/AIDS viac ako 5 % populácie (*Human Development Report...*, 2003, s. 8 a 45).
- **Pretrvávajúca vysoká miera zadlženía** mnohých rozvojových krajín bráni naštartovaniu zdravého ekonomického rozvoja. Už len splácanie úrokov (tzv. dlhová služba) pohlcuje všetky vytvorené ekonomické prebytky.
- **Vysoká miera orientácie rozvojových krajín na poľnohospodárske a primárne produkty s nízkou pridanou hodnotou a zároveň nedostatočná miera technologických inovácií** neumožňujú výraznejšie zvýšiť ekonomický rast a následne aj životnú úroveň (teória závislosti R. Prebisha – tento pohľad bližšie rozoberám v časti Vysoká miera orientácie rozvojových krajín na poľnohospodárske a primárne produkty s nízkou pridanou hodnotou a nedostatočná miera technologických inovácií).
- **Prírodné faktory**: geografická poloha, izolácia, vzdialenosť od svetových trhov, suché podnebie, nedostatok úrodnej pôdy, nedostatok vody na zavlažovanie, nedostatok nerastných surovín a prírodných zdrojov, prírodné katastrofy.

Medzinárodné (vonkajšie) príčiny

- **Nerovnomernosť procesu otvárania trhov (trhovej liberalizácie)**. Hospodársky vyspelé krajiny, ktoré najviac presadzujú v medzinárodných ekonomických vzťahoch liberalizačný model, ho samy nedodržiavajú a bránia rozvojovým v prístupe na svoje trhy, hoci na druhej strane samy od nich otvorenie trhov požadujú. V oblastiach, v ktorých nie sú globálne konkurencieschopné, odmietajú otvoriť svoje hranice a vpustiť výrobky rozvojových krajín na svoje trhy, napríklad oblasť poľnohospodárstva a textilného priemyslu (túto časť podrobnejšie rozoberám v časti Diskriminácia rozvojových krajín v procese otvárania trhov).
- **Nevhodná politika Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu**. Vyspelé štáty dokážu v procese otvárania trhov lepšie presadzovať svoje záujmy i prostredníctvom medzinárodných ekonomických inštitúcií, ako sú Svetová banka, Medzinárodný menový fond a Svetová obchodná organizácia. Dosahujú preto v priemere vyššiu mieru ekonomického rastu ako rozvojové štáty, ktoré na otváranie trhov zvyčajne nie sú pripravené a nedokážu čeliť silnej konkurencii. Pod príslubom finančnej pomoci Svetová banka a Medzinárodný menový fond doslova nútia rozvojové štáty robiť opatrenia, ktoré by samotné hospodársky vyspelé štáty nikdy neprijali (túto časť podrobnejšie rozoberám v časti Nevhodná politika Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu).
- **Nedodržiavanie záväzkov oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA)**. Deklarovaná snaha zvýšiť rozvojovú pomoc krajinám tzv. tretieho sveta je len formálnym gestom. Fakt, že u mnohých vyspelých krajín sa už 30 rokov nedarí naplniť záväzok zvýšiť výšku oficiálnej rozvojovej pomoci (*Official Development Assistance*) na 0,7 % hrubého národného produktu (HNP), len dokazuje nezáujem o problémy rozvojových štátov (túto časť rozoberám v časti Nedodržiavanie medzinárodných záväzkov oficiálnej rozvojovej pomoci).

Niektorým z týchto faktorov sa v nasledovnom texte budem venovať podrobnejšie.

Diskriminácia rozvojových krajín v procese otvárania trhov (liberalizácie)

Základný argument zástancov liberalizácie (otvárania) trhov vychádza z teórie komparatívnych výhod (D. Ricardo). Jej podstatu by som stručne mohol vyjadriť nasledovne: vzhľadom na to, že prírodné zdroje sú obmedzené, bude pre svet ako celok lepšie, ak sa jednotlivé štáty budú orientovať na výrobu tých tovarov, pri výrobe ktorých dosahujú v *porovnaní s ostatnými* komparatívnu výhodu. Tovary, pri ktorých nemajú komparatívnu výhodu, by získavali prostredníctvom vzájomnej obchodnej výmeny. Takto by za rovnaké

množstvo zdrojov dokázali získať viac tovarov ako v situácii, keby museli všetky tovary vyrobiť sami. Na základe tohto argumentu by bolo možné očakávať, že v záujme všetkých štátov bude čo najviac otvoriť svoje trhy. Ukazuje sa však, že tomu nie je celkom tak.

Ak by sa v súlade s teóriou komparatívnych výhod vyspelé štáty usilovali o maximalizáciu výhod z medzinárodného obchodu, počas Uruguajského kola GATT (1986–1994) mali otvoriť svoje trhy *produktom poľnohospodárstva a textilného priemyslu* (dva najdôležitejšie sektory pre rozvojové krajiny), čo mohlo výrazne pomôcť k voľnej konkurencii, k uplatneniu teórie komparatívnych výhod, a teda k boji proti chudobe v rozvojových krajinách. Realita bola veľkým sklamaním. Počas Uruguajského kola GATT boli síce clá výrazne znížené, ale najmä u *priemyselných výrobkov* (až na 5 % – údaj citovaný podľa Baňouch – Fedorko, 2000, s. 104–105). V tejto oblasti môžu rozvojové štáty vyspelým krajinám len ťažko konkurovať. Priemerná výška ciel, ktorými bohaté štáty po Uruguajskom kole GATT chránili svoje trhy pred poľnohospodárskymi výrobkami z rozvojových štátov, bola (už po znížení) 26,9 %. Naopak, rozvojové štáty boli nútené znížiť svoje clá na poľnohospodárske výrobky priemerne až na 17,4 %. Najbohatšia krajina sveta USA znížila svoje clá na poľnohospodárske produkty len o 1,5 % (z 12,3 % na 10,8 %) a na textil o 2 % (z 16,8 % na 14,8 %). Európska únia (EÚ) znížila clá na poľnohospodárske produkty na úroveň 15,7 %. To je značný nepomer oproti priemyselným výrobkom. Okrem toho prispievajú k narušeniu trhu s poľnohospodárskymi výrobkami i proexportné dotácie, priame dotácie a ďalšie opatrenia zo strany vyspelých ekonomík. Výsledné clá a mieru ich zníženia po Uruguajskom kole GATT (1986–1994) vo vybraných krajinách zobrazuje tabuľka.

**Výsledné clá a miera ich zníženia po Uruguajskom kole GATT
(1986–1994) vo vybraných krajinách a skupinách**

	Európska únia		USA		Rozvojové štáty		Bohaté štáty	
	Zníženie	Clo	Zníženie	Clo	Zníženie	Clo	Zníženie	Clo
Poľnohospodárstvo*	-5,9 %	15,7 %	-1,5 %	10,8 %	-43,0 %	17,4 %	-26,9 %	26,9 %
Textil	-2,0 %	8,7 %	-2,0 %	14,8 %	-8,5 %	21,2 %	-2,6 %	8,4 %
Kovy	-3,3 %	1,0 %	-3,8 %	1,1 %	-9,5 %	10,8 %	-3,4 %	0,9 %
Chemikálie	-3,3 %	3,8 %	-4,9 %	2,5 %	-9,7 %	12,4 %	-3,7 %	2,2 %

* Dáta nezahŕňajú ryby a zahŕňajú colné ekvivalenty netarifných bariér.

Zdroj: Finger, Michael J. – Harrison, Ann: The MFA Paradox: More Protection and More Trade? Citované podľa Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 155.

Ďalším významným medzníkom v procese svetového otvárania trhov malo byť stretnutie WTO v meste Doha (Katar) v roku 2001. Výsledkom deklarácie, ktorú podpísali ministri zúčastnených krajín, bolo potvrdenie cieľov zníženia chudoby a veľkolepý záväzok: *odstrániť všetky kvóty a colné bariéry na produkty prichádzajúce z najmenej rozvinutých krajín* (Human Development Report..., 2003, s. 145). Napriek týmto formálnym záväzkom nebol časový rámec stanovený, a tak ostali obchodné politiky bohatých krajín voči rozvojovým krajinám vysoko diskriminačné. Ako vyplýva zo *Správy o ľudskom rozvoji za rok 2003* (Human Development Report..., 2003, s. 155), ochranárske opatrenia vyspelých štátov ostávajú stále mimoriadne vysoké. **Významnejšie zníženie cieľ nastalo len v tých oblastiach, v ktorých to vyhovovalo krátkodobým hospodárskym záujmom bohatých štátov. V sektoroch, v ktorých bohaté štáty nemali oproti rozvojovým štátom komparatívnu výhodu, ponechali svoje trhy uzatvorené.**

Ochranné opatrenia existujú v niekoľkých formách. Prvou sú colné bariéry. Väčšina bohatých krajín uplatňuje *vyššie* clá na poľnohospodárske produkty a polotovary – na jediné

tovary, ktoré sú rozvojové štáty schopné vyrábať a vyvážať. Navyše, ak chcú rozvojové štáty namiesto polotovarov a surovín vyvážať priemyselné výrobky, musia čeliť *vyšším clám*. Eskalácia ciel podľa stupňa spracovania produktov nepriamo núti chudobné štáty uprednostňovať export surovín namiesto hotových výrobkov a zostať v pozícii producentov základných surovín. Podľa UNDP, v 90-tych rokoch *priemerné clo OECD krajín na priemyselné výrobky z rozvojových krajín predstavovalo 3,4 %, čo bolo štyrikrát viac ako 0,8% priemerné clo OECD krajín na priemyselné výrobky z OECD krajín*. Napríklad Bangladéš vyváža ročne do USA tovar v hodnote približne 2,4 miliardy USD a platí priemerne 14% clo, kým Francúzsko vyváža do USA tovar v hodnote viac ako 30 miliárd USD a platí iba 1% clo. Podobne, Nový Zéland uvaluje 5% clo na kávové zrná, ale už 15% clo na hotovú kávu. Taktiež Japonsko uvaluje 0,1% clo na nespracovaný textil a 8,6% clo na hotové textilné výrobky (*Human Development Report...*, 2003, s. 155).

Ešte extrémnejším opatrením sú dovozné kvóty. Nielenže znižujú konkurencieschopnosť výrobkov z rozvojových krajín, navyše ešte zabraňujú týmto výrobkom prekročiť stanovený objem, čím im nedávajú ani šancu vôbec súťažiť. Krajiny OECD uplatňujú dovozné kvóty na širokú škálu výrobkov, osobitne na textilné tovary – práve na tie, v ktorých by mohli mať vďaka lacnej pracovnej sile komparatívnu výhodu práve rozvojové krajiny. Kvóty v krajinách OECD v roku 2002 pokrývali približne tie isté druhy tovarov ako kvóty z 80-tych rokov 20. storočia. V tomto smere nastal v posledných rokoch výrazný pokrok a od roku 2005 by mali byť všetky dovozné kvóty na textilné výrobky už minulostou (výnimku predstavujú však dočasné kvóty v textilnom obchode medzi EÚ a Čínou).

Ďalším spôsobom ochrany trhu sú subvencie. Bohaté krajiny platia napríklad obrovské subvencie svojim domácim poľnohospodárskym producentom. Tieto subvencie sú tak vysoké (okolo 311 miliárd USD ročne – v roku 2001), že ovplyvňujú svetové ceny poľnohospodárskych produktov, výrazne znevýhodňujú rozvojové krajiny, ktoré si podobné subvencie svojich výrobkov nemôžu dovoliť. (Pre porovnanie, HDP všetkých krajín subsaharskej Afriky spolu bol 301 miliárd USD v roku 2001 /*Human Development Report...*, 2003, s. 156/.) Smutným faktom je, že výška subvencií krajín OECD na bavlnu a hovädzí dobytok je v prepočte na jeden kus výrazne vyššia ako rozvojová pomoc krajín OECD na jednu osobu smerujúca do subsaharskej Afriky. Napríklad priemerná výška subvencií krajín EÚ-15 na jeden kus hovädzieho dobytku bola 913 USD (v roku 2000), kým priemerná výška ročnej rozvojovej pomoci krajín EÚ na jedného obyvateľa subsaharskej Afriky bola len 8 USD (*Human Development Report...*, 2003, s. 155).

Pre úplnosť je potrebné spomenúť, že krajiny africkej, karibskej a pacifickej oblasti (krajiny ACP) majú s EÚ špeciálny, „zvýhodnený“ režim vzájomného obchodu. Podobný cieľ mala iniciatíva EÚ *Everything but arms* (Všetko okrem zbraní) z roku 2001, v rámci ktorej EÚ liberalizovala prístup na svoje trhy (vrátane poľnohospodárskych produktov) pre 49 najchudobnejších krajín sveta (podľa klasifikácie OSN) – s výnimkou zbraní a troch poľnohospodárskych komodít (cukru, ryže a banánov), (*Everything But Arms initiative, S. I.*). Pre najchudobnejšie krajiny by EÚ mala v roku 2006 úplne liberalizovať (odstrániť clá i kvóty) aj trh s banánmi a v roku 2009 s ryžou a s cukrom. Je však ešte príliš skoro hodnotiť tento krok kladne, pretože nie je isté, že sa tieto sľuby dodržia.

Napriek tomu liberalizácia má ešte ďaleko od toho, aby sa mohla nazývať *univerzálnou*. Hospodársky vyspelé krajiny, ktoré najviac presadzujú v medzinárodných ekonomických vzťahoch liberalizačný model, ho samy nedodržiavajú a v oblastiach, v ktorých nie sú globálne konkurencieschopné, odmietajú otvoriť svoje hranice a vpustiť výrobky rozvojových krajín na svoje trhy (napríklad oblasť poľnohospodárstva a textilného priemyslu). „*Západné krajiny prinútili chudobné krajiny eliminovať ich obchodné bariéry, zároveň si však ponechali svoje vlastné obchodné bariéry, ktoré nedovoľujú rozvojovým štátom exportovať ich poľnohospodárske produkty, čím ich pozbavujú možnosti získať tak zúfalo potrebný príjem z exportu.*“ (Pozri Stiglitz, 2002, s. 6; taktiež pozri Anderson, 1996, s. 54–55.) Dopady subvencií vyspelých štátov do poľnohospodárstva analyzuje štúdia od M. McMillana,

A. P. Zwaneho a N. Ashrafa (*McMillan – Zwane – Ashraf, 2005*). Najvyspelejšie priemyselné krajiny – vrátane USA a Japonska – vybudovali svoje hospodárstvo tak, že múdro a selektívne chránili niektoré priemyselné odvetvia, až kým neboli dostatočne silné konkurovať so zahraničnými spoločnosťami (*Stiglitz, 2002, s. 16–17*). Samotný Medzinárodný menový fond priznáva, že: „... rozvojové krajiny uvidia veľké prínosy trhovej globalizácie iba vtedy, ak vyspelé štáty znížia dotácie, ktoré poskytujú niektorým sektorom svojich vlastných ekonomík, obzvlášť poľnohospodárskemu sektoru.“ (Pozri *Common Criticisms...*, S. 1.) Tým je celkom jasne naznačený smer, akým by sa mala uberať globalizácia. Ak sa samotné hospodársky vyspelé štáty obávajú otvoriť svoje trhy v oblastiach, kde nemajú komparatívnu výhodu, o čo viac je potom na mieste podobný postup zo strany rozvojových štátov?

Práve vďaka globalizácii milióny ľudí na svete získali lepšiu prácu a dnes žijú dlhšie a lepšie než kedykoľvek predtým. „*Ludia na Západe možno považujú slabo platené miesta v Nike za využívanie, ale pre množstvo ľudí v rozvojovom svete je práca v továrni oveľa lepšia voľba ako práca na farme pri pestovaní ryže... Nové zahraničné spoločnosti možno poškodzujú štátne podniky, ale môžu taktiež viesť k zavádzaniu nových technológií, k prístupu k novým trhom a k vytváraniu nových priemyselných odvetví... Napriek tomu, pre mnohých v rozvojovom svete globalizácia neprinesla očakávané ekonomické prínosy.*“ (*Stiglitz, 2002, s. 4–5*.) Autori ako P. J. Anderson (*Anderson, 1996*), J. Stiglitz (*Stiglitz, 2002*) alebo D. C. Korten (*Korten, 2001*) vidia príčiny negatívnych dopadov liberalizácie najmä vo vysokej fluktuácii krátkodobého medzinárodného kapitálu, v nedostatočnej pripravenosti rozvojových krajín na otvorenie trhov a v neexistencii sociálnych „sietí“ a mechanizmov na ochranu sociálne slabších v rozvojových krajinách: „*Malé rozvojové krajiny sú ako malé loďky... Rápidna trhová liberalizácia vo forme, v akej je presadzovaná Medzinárodným menovým fondom, znamená to isté, ako poslať ich na cestu cez rozbúrené more, skôr ako na nich boli opravené všetky diery, skôr ako kapitán dostal potrebný výcvik, skôr ako boli na palube umiestnené záchranné vesty...*“ (*Stiglitz, 2002, s. 17*.) Ako ďalšie príčiny J. Gray (*Gray, 2003*) uvádza nedostatočné samoregulačné schopnosti vznikajúceho voľného medzinárodného trhu. Zdôrazňuje, že kým vnútri štátov sa na základe historických skúseností vytvorili mechanizmy na reguláciu voľného trhu a zásahy štátov do ekonomiky v oblastiach, kde trh zlyháva (ochrana životného prostredia, trvalo udržateľný rozvoj, sociálne a zdravotnícke služby, monopolistické tendencie voľného trhu a podobne), v dnes vznikajúcom medzinárodnom trhovom prostredí podobné „kontrolné“ mechanizmy nejestvujú. V takomto prostredí výhodu získavajú hlavne tie štáty, ktorých hospodárstvo je na medzinárodnú konkurenciu pripravené (*Ivanička, 2002, s. 18–25*).

Nevhodná politika Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu

Nazdávam sa, že prístup zo strany Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu voči rozvojovým krajinám má mnoho závažných nedostatkov, a preto tiež predstavuje významný faktor pretrvávania chudoby v mnohých rozvojových krajinách. Medzinárodný menový fond a Svetová banka vznikli počas druhej svetovej vojny na konferencii v Bretton Woods v júli 1944. Hlavným cieľom Svetovej banky (čo naznačuje aj jej pôvodný názov Medzinárodná banka pre rekonštrukciu a rozvoj) malo byť financovanie znovuvybudovania vojnou zničenej Európy. Hlavným cieľom Medzinárodného menového fondu malo byť zabránenie opakovaniu svetovej hospodárskej krízy. Mal poskytovať pôžičky tým krajinám, ktoré čelili hospodárskej recesii a neboli schopné pomocou vlastných zdrojov stimulovať zvýšenie agregátneho dopytu (*Stiglitz, 2002, s. 12*).

Ich zakladatelia ich založili na poznaní, že trh často nefunguje správne (zlyháva), čo môže viesť k masívnej nezamestnanosti a k nedostatku zdrojov na obnovu poškodených ekonomík. V takejto situácii odporúčali zvýšenie agregátneho dopytu pomocou *zvýšenia* vládnych výdavkov, *zníženia* daní alebo *zníženia* úrokovej miery. V priebehu desaťročí sa politika týchto inštitúcií výrazne zmenila. Hlavným medzníkom bol spomínaný *washing-*

tonský konsenzus (pozri úvod časti Pretrvávanie globálnej chudoby v súčasnosti), keď sa hlavnými princípmi politiky a poskytovania úverov Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky počas 90-tych rokov stali: trhová liberalizácia, liberalizácia kapitálového trhu a úrokových mier, privatizácia, makroekonomická stabilita a daňová reforma. Podľa J. Stiglitz, ktorý v rokoch 1997–2000 pracoval vo Svetovej banke ako hlavný viceprezident, **tieto inštitúcie poskytujú pôžičky takmer výlučne vtedy, keď krajina znižuje vládne výdavky (deficit štátneho rozpočtu), zvyšuje dane alebo zvyšuje úrokovú mieru, čo je presný opak toho, čo v čase hospodárskej recesie robia vyspelé štáty** (Stiglitz, 2002, s. 12–13). Podľa Stiglitz, pod príslubom finančnej pomoci Svetová banka a Medzinárodný menový fond doslova nútia rozvojové štáty robiť opatrenia, ktoré by samotné hospodársky vyspelé štáty nikdy neprijali. Nútia ich otvárať svoje trhy tam, kde ich samotné vyspelé štáty držia zatvorené, nútia ich zvyšovať úrokovú mieru tam, kde by ju bohaté štáty znižovali, nútia ich znižovať deficit štátneho rozpočtu v situáciách, keď by ho vyspelé štáty zvyšovali. Nazdávam sa, že aj to môže byť jedna z príčin *pretrvávajúcej* chudoby rozvojového sveta.

Miera vplyvu rozvojových štátov na politiku Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu je odrazom rozloženia počtu hlasov jednotlivých členov v týchto inštitúciách. **Len skupina G7** (Francúzsko, Taliansko, Japonsko, Kanada, Nemecko, USA a Veľká Británia) **disponuje 45,29 % z celkového počtu hlasov** (stav k 10. 10. 2005).⁷ Pre porovnanie, **24 rozvojových štátov** tvoriacich tzv. Rwandský okruh disponuje iba **1,4 % (!) hlasov**.⁸ V závažných otázkach, na prijatie ktorých je potrebných 85 % hlasov, disponuje USA v Medzinárodnom menovom fonde *de facto* právom veta, má 17,08 % hlasov, čím môže zablokovať prijatie rozhodnutia. Mieru vplyvu jasne ilustruje skutočnosť, že od založenia Svetovej banky za posledných 60 rokov stál na jej čele vždy Američan, kým od založenia Medzinárodného menového fondu za posledných 60 rokov stál na jeho čele vždy Európan.

Systém hlasovania vo Svetovej banke a v Medzinárodnom menovom fonde, založený na princípe kapitálového cenzu (teda na veľkosti vloženého kapitálu), priam vylučuje prijať rozhodnutie bez súhlasu bohatých štátov. Zaujímavé je, že majetkový, respektíve kapitálový cenzus je pritom v dnešnej domácej politike vyspelých krajín považovaný za nelegitímny, tzn. hlasovacie právo vo voľbách nie je závislé na výške nášho majetku alebo na výške zaplatených daní. Ako uvádza J. Stiglitz, Medzinárodný menový fond a Svetová banka o svojich rozhodnutiach nediskutujú: „*Ak nastala kríza, Medzinárodný menový fond predpísal nemoderné, nevhodné »štandardné« riešenia bez toho, aby zobral do úvahy následky, aké budú mať na ľudí v daných krajinách... Iba zriedka som videl predpovede, čo tieto opatrenia urobia s chudobou... Iba zriedka som videl zmysluplné diskusie a analýzy následkov alternatívnych opatrení... Od krajín sa očakávalo, že budú bez diskusie plniť príkazy Medzinárodného menového fondu.*“ (Stiglitz, 2002, s. XIV.) Profesor D. C. Korten konštatuje, že „*každý dolár, ktorým americká vláda prispeje Svetovej banke, priniesie dva doláre pre amerických exportérov vo forme dodávateľských zmlúv*“ (Korten, 2001, s. 175–176). Za takýchto okolností existujú oprávnené pochybnosti o rozvojových cieľoch týchto medzinárodných ekonomických inštitúcií.

Je pravdou, že veľa projektov Svetovej banky bolo úspešných a prinieslo rozvoj mnohým farmárom, zlepšilo prístup k pitnej vode, prinieslo gramotnosť do izolovaných vidieckych oblastí a spomalilo šírenie HIV/AIDS. Ako príklad možno uviesť Filipíny, kde po vstupe do GATT/WTO došlo k prudkému rastu exportu a následne aj HDP (pozri napríklad *The Impact of Liberalization, S. I.*). Podobné úspešné boli Čína, India, Malajzia, Thajsko. Možný rozvojový potenciál týchto inštitúcií je obrovský. Bohužiaľ, efektívnosť projektov Svetovej banky je na prekvapivo nízkej úrovni. Podľa kritikov Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu ich opatrenia nie sú dostatočne účinné (pozri Stiglitz, 2002; Korten, 2001). V roku 1992 interný tím banky na čele s Willim Wapenhansom publikoval správu nazvanú *Efektívna realizácia: kľúč k hodnoteniu rozvoja*, v ktorej prišiel k záveru, že 37,5 % projektov financovaných Svetovou bankou a dokončených v roku

1991, bolo v čase ich dokončenia neúspešných (Korten, 2001, s. 175–176). Iná štúdia Oddeľovania hodnotenia operácií Svetovej banky vyhodnotila projekty štyri až desať rokov po ich dokončení. Zistila, že 12 z 25 projektov, ktoré boli v čase dokončenia považované za úspešné, sa nakoniec ukázali ako neúspech (Korten, 2001, s. 175–176). Podobne, ak vezmeme do úvahy údaje z kontrolnej správy, ktorú vydal poradný výbor zodpovedný za kontrolu finančného hospodárenia Svetovej banky *The International Financial Institution Advisory Commission (IFIAC)*, zistíme, že v období rokov 1990–1999 neuspelo 59 % (!) projektov Svetovej banky. Zlyhania pritom nie sú rozložené rovnomerne, lebo na 40 % neúspechov z východnej Ázie pripadá 60–75 % neúspešných projektov v južnej Ázii a v Afrike. Z týchto údajov vyplýva, že iba 41 % projektov financovaných Svetovou bankou má návratnosť, ktorá odôvodňuje pôvodnú investíciu. Avšak bez ohľadu na to, či ide o úspešný alebo neúspešný projekt, pôžičku musí daná rozvojová krajina splatiť v devizách (pozri Stiglitz, 2002, s. 8; Korten, 2001, s. 176). Svetová banka za svoje vlastné chyby nenesie žiadnu zodpovednosť. IFIAC tento stav komentuje nasledovne: „Medzi rétorikou a sľubmi Svetovej banky a jej skutočnou činnosťou a výsledkami je široká priepasť...“ (Viac informácií pozri Baňouch – Fedorko, 2000, s. 96–98; alebo priamo IFIAC, 2000, s. 53–55.)

Navyše, k zaujímavým úvahám sa dostaneme, ak si bližšie všimneme teritoriálne rozloženie úverov tejto medzinárodnej inštitúcie s rozvojovými cieľmi. Správa IFIAC konštatuje: „Svetová banka síce vyhlasuje, že s cieľom eliminovať chudobu v rozvojovom svete svoje pôžičky smeruje do krajín bez prístupu ku kapitálovým trhom, napriek tomu v období 1993–1999 išlo až 70 % zdrojov banky (nerátajúc rozvojovú pomoc) do 11 krajín, ktoré sa tešia ľahkému prístupu ku kapitálovým trhom.“ (IFIAC, 2000, s. 53.) (Ide o nasledovné krajiny: Čína – 12 %; Argentína – 10 %; Rusko – 9 %; Mexiko – 7 %; Indonézia – 7 %; Brazília – 7 %; Kórea – 6 %; India – 4 %; Thajsko – 3 %; Turecko – 3 %; Filipíny – 2 %.) Navyše, ako uvádza H. Baňouch a M. Fedorko (Baňouch – Fedorko, 2000, s. 97), sú to všetko štáty s prílivom súkromných investícií mnohonásobne prevyšujúcich pomoc banky. „Pre zvyšných 145 rozvojových členských štátov Svetovej banky pripadlo len 30 % zdrojov.“ (IFIAC, 2000, s. 58.) Ako uvádza H. Baňouch a M. Fedorko (Baňouch – Fedorko, 2000, s. 97), chudobné krajiny bez prístupu ku kapitálu, ale so stabilnou politickou a inštitucionálnou štruktúrou získali v rovnakom období (1993–1999) menej ako 2 % prostriedkov. (Viac informácií o teritoriálnom rozložení úverov Svetovej banky pozri Baňouch – Fedorko, 2000, s. 96–97; alebo priamo IFIAC, 2000, s. 65.)

Na základe vyššie uvádzaných faktov sa nazdávam, že samotné vyspelé štáty naozaj nesú svoju mieru zodpovednosti za pretrvávajúcu chudobu v rozvojovom svete. Rozvojové štáty nemajú dostatok materiálnych a ľudských zdrojov na efektívne vedenie vyjednávacieho procesu. Bohaté štáty svojim nátlakom na rozvojové štáty prostredníctvom medzinárodných ekonomických inštitúcií, ako sú Svetová banka, Medzinárodný menový fond a Svetová obchodná organizácia, razantne presadzujú svoje (krátkodobé) národné záujmy v medzinárodnej ekonomike. Pritom (v súlade s teóriou interdependencie) toto ich konanie z dlhodobého hľadiska vyvoláva nestabilitu a ohrozuje ich vlastné (dlhodobé) záujmy.

Vysoká miera orientácie rozvojových krajín na poľnohospodárske a primárne produkty s nízkou pridanou hodnotou a nedostatočná miera technologických inovácií (chudoba z pohľadu teórie závislosti – Raúl Prebisch)

Veľmi zaujímavý pohľad na príčiny pretrvávajúcej chudoby v rozvojovom svete poskytuje *teória závislosti*, patriaca do *realistickej paradigmy* medzinárodných vzťahov. Za jej zakladateľa sa považuje Raúl Prebisch, bývalý výkonný tajomník Ekonomickej komisie pre Latinskú Ameriku. Svet rozdeľuje do dvoch častí: *centrum* (pozostávajúce z industrializovaných krajín) a *perifériu* (zahŕňajúcu rozvojové krajiny).

Rozvojové krajiny majú svoje hospodárstvo orientované predovšetkým na *poľnohospodárske a primárne produkty* (teda polotovary, slúžiace na výrobu iných tovarov), kým vo

vyspelých štátoch hlavnú časť výroby tvoria hlavne *priemyselné výrobky*. Napríklad u 14 zo 17 najchudobnejších krajín subsaharskej Afriky tvoria primárne komodity až 2/3 exportu (*Human Development Report...*, 2003, s. 45). Koreňom problému pretrvávajúcej globálnej chudoby je podľa R. Prebischa disparita medzi dopytom po importe primárnych produktov v centre a dopytom po industriálnych produktoch v periférii.

Ako tvrdí R. Prebisch, dopyt po *priemyselných výrobkoch* je cenovo elastický (zákazník ľahko akceptuje aj vyššiu cenu), preto pri raste produkcie (v dôsledku technického pokroku) ich cena nebude klesať natoľko, aby to malo dopad na príjmy z predaja (*Skarstein, 1999 b, s. 38–40*). Preto ak vyspelé krajiny chcú zvýšiť svoj hospodársky rast, stačí im zvýšiť výrobu. Na rozdiel od priemyselných výrobkov nie je dopyt po *primárnych výrobkoch* cenovo elastický (teda neakceptuje vyššiu cenu). To znamená, že pri zvýšení cien odberatelia prechádzajú k alternatívnym dodávateľom. Pri zvýšení produkcie bude ich cena klesať rýchlejšie než u priemyselných výrobkov, a tak budú ohrozené celkové príjmy z exportu (respektíve budú rásť omnoho pomalšie než u priemyselných výrobkov). Samozrejme, existujú aj výnimky – napríklad ropa, pretože dopyt po nej je cenovo elastický, keďže zvýšenie cien ropy nemá výrazný vplyv na zníženie dopytu – podobne ako u priemyselných výrobkov. Okrem iného to znamená, že pri technologickom pokroku, ktorý so sebou bude nevyhnutne prinášať zvýšenie produkcie (alebo zníženie zamestnanosti), pri voľnom obchode bude dochádzať k poklesu ziskov pre *perifériu* (zvýšenie exportu spôsobí pokles ceny) a naopak, k rastu ziskov z exportu pre *centrum* (kde zvýšenie produkcie nespôsobí dostatočne výrazný pokles ceny). Navyše, problém producentov prvovýrobných spočíva aj v tom, že dopyt po týchto produktoch je značne limitovaný, preto je veľmi obmedzená možnosť zvyšovať objemy vývozu. Nízky dopyt po importe primárnych produktov v centre je podľa R. Prebischa spôsobený vysokou mierou technologických inovácií, ktorá šetrí spotrebu surovín v priemysle, a do istej miery i ochranárskymi politikami uplatňovanými u mnohých krajín centra.

Ak chcú teda periférne krajiny zvýšiť svoj rast, mali by sa podľa R. Prebischa orientovať na zvýšenie produkcie priemyselných výrobkov s vyššou pridanou hodnotou a zároveň s vyššou cenovou elasticitou dopytu. „*Čím vyššia bude nenahradiťnosť produktov periférie, tým viac ovocia technologický pokrok prinesie*“ (*Skarstein, 1999 b, s. 40*). Zároveň zdôrazňuje, že rozvíjať technologický pokrok len u primárnej produkcie nestačí. Je potrebné produkovať industriálne produkty. Preto R. Prebisch navrhuje ochranu tých druhov odvetví, ktoré vyrábajú alternatívne výrobky k dovážaným výrobkom. Táto ochranná politika by však nemala byť masívna, ale pružná, aby okamžite dokázala reagovať na zmeny vývoja hospodárstva. Zvýšenú substitúciu importu by mal sprevádzať aj zvýšený export industrializovaných produktov z periférie do centra.

Nedodržiavanie medzinárodných záväzkov oficiálnej rozvojovej pomoci

Čo sa týka výšky rozvojovej pomoci, už v roku 1970 na Valnom zhromaždení OSN vyspelé štáty uznali potrebu zvýšiť výšku rozvojovej pomoci na 0,7 % HNP.⁹ Neskôr bol tento záväzok viackrát potvrdený – naposledy na medzinárodnej konferencii o financovaní pre rozvoj vo forme tzv. *monterreyského konsenzu* (v roku 2002 v Monterrey, Mexiko) a v septembri 2002 počas Svetového summitu o trvalo udržateľnom rozvoji v Johannesburgu. Napriek tomu ***výška oficiálnej rozvojovej pomoci krajín OECD v období medzi rokmi 1990 a 2001 klesla z 57,6 miliardy USD (0,33 % HNP) v roku 1990 na 54 miliárd USD (0,22 % HNP) v roku 2001***. Tento pokles nastal najmä na začiatku a v polovici 90-tych rokov a koncom desaťročia už nabral stúpajúcu tendenciu. Podľa údajov UNDP, 31 zo 49 najchudobnejších krajín (*tzv. least developed countries*) dnes dostáva v priemere menšiu rozvojovú pomoc ako v roku 1990. Len niekoľkým krajinám sa záväzok 0,7 % HNP podarilo naplniť: Nórsku, Švédsku, Holandsku a Luxembursku. USA sa zaviazali do roku 2006 zvýšiť výšku svojej rozvojovej pomoci na 15 miliárd USD, čo predstavuje približne 0,13 % ich HNP. EÚ sa zaviazala, že do roku 2006 svoju rozvojovú pomoc zvýši na

0,39 % HNP; Švajčiarsko sa zaviazalo k 0,37 % HNP do roku 2010; Rakúsko k 0,33 % do roku 2006; Kanada k 0,28 % do roku 2010 a podobne (*Human Development Report...*, 2003, s. 146).

Uvedomujem si, že oficiálna rozvojová pomoc nie je natoľko významný faktor pre zníženie chudoby ako možno iné faktory, avšak má svoj význam. Podľa údajov UNDP, ak by členovia Výboru OECD pre rozvojovú pomoc splnili svoj záväzok vo výške 0,7 % HNP, celkový objem takto získaných finančných prostriedkov by dosiahol 165 miliárd USD, čo by predstavovalo sumu *trikrát väčšiu*, ako je dnešná úroveň. Táto suma by podľa UNDP: „... bola podstatne vyššia ako odhadovaná suma potrebná na dosiahnutie Miléniových rozvojových cieľov“ (*Millennium Development Goals* – viac pozri v závere časti Prečo bojovať proti chudobe?), (*Human Development Report...*, 2003, s. 146).

Únik mozgov

Ďalším faktorom, ktorý vplýva na pretrvávanie chudoby, je odliv kvalifikovanej pracovnej sily, fenomén známy pod názvom „únik mozgov“ (*brain drain*). V ekonomických štruktúrach sa moc odvíja od množstva zdrojov, ktorými aktér disponuje. V terajšej štruktúre ekonomických vzťahov získal nad ostatnými výrobnými faktormi prevahu v dôležitosti kapitál (vo forme poznatkov, know-how, ale aj klasický kapitál). Je nevyhnutne dôležitý pre zavádzanie a prevádzku moderných technológií (a to v miere stále väčšej) a je zo všetkých faktorov najmobilnejší. Znamená to, že hodnotu má predovšetkým „kapitalizovaná“, teda kvalifikovaná pracovná sila. Zdroje potrebné na jej kapitalizáciu však nie sú rovnomerne rozdelené. Pre rozvojové krajiny s nedostatkom zdrojov to má niekoľko dôsledkov – nekvalifikovanej pracovnej sily, ktorou disponujú, je nadbytok, a preto sa v nich rozvíjajú výroby náročné na prácu, ale nenáročné na (ľudský) kapitál a aj to za podmienok, ktoré určujú investori (nadnárodné korporácie), ktorí majú omnoho silnejšiu rokovaciu pozíciu. Kapitálovo náročné (teda najprogressívnejšie a najziskovejšie) výroby ostávajú vo vyspelých spoločnostiach. Ako tvrdí D. Šíbl, v priemyselne vyspelých krajinách sa v období po druhej svetovej vojne hrubý národný produkt na jedného obyvateľa zvyšoval ročne v priemere o 3 %. Pri rozvojových krajinách toto zvýšenie predstavovalo priemerne len 1,5 %. Hlavná príčina je podľa neho nedostatok vysokokvalifikovaných odborníkov (najmä inžinierov a technikov), (*Šíbl – Šaková, 2000, s. 47*).

Britská kráľovská spoločnosť (*British Royal Society*) použila termín „únik mozgov“ na masový odliv britských vedcov do USA a Kanady v 50-tych a začiatkom 60-tych rokov. V 60-tych rokoch sa tento termín začal spájať s odlevom kvalifikovanej pracovnej sily z rozvojového sveta do západnej Európy, USA a Kanady. „Únik mozgov“ však nie je len problémom rozvojových krajín. Do určitej miery, každá krajina na svete, vrátane USA, stráca migráciou vysoko vzdelaných a zručných jednotlivcov. Migrácia za prácou, ekonomické rozdiely medzi regiónmi, rozdiely v životnej úrovni, potreba odborníkov v perspektívnych odvetviach, to všetko podporuje trend „odlivu mozgov“ z ekonomicky slabších regiónov.

Na druhej strane je pravdou, že Severná Amerika a EÚ sú dnes jednoznačne čistými príjemcami z fenoménu „odlivu mozgov“. USA priťahuje väčšinu migrujúcej kvalifikovanej pracovnej sily. Ako uvádza David H. Shinn v článku *Zastavenie úniku mozgov v Etiópii*, 23 % zdravotníckeho personálu, ktorý dnes pracuje v USA, získalo svoje diplomy v inej krajine ako USA. Kvalifikovaných imigrantov (pochádzajúcich čoraz viac z afrických krajín) môžete nájsť takmer v každej časti americkej spoločnosti. Viac ako 2000 lekárov z Nigérie pracuje v USA napriek tomu, že v samotnej Nigérii je kritický dopyt po zdravotníckych profesionáloch. Len v USA je zamestnaných viac ako 10 000 vysokoškolsky vzdelaných ľudí pochádzajúcich z Nigérie. Dokázateľne je len v samotnom meste Chicago viac doktorov zo Sierra Leone ako v samotnej Sierra Leone. Odhaduje sa, že v New Yorku pracuje približne 600 doktorov z Ghany, čo je 20 % z počtu, ktorý potrebuje samotná Ghana. Len v roku 1997 opustilo Zimbabwe viac ako 1000 profesionálov (*Shinn, S. l.*).

Meera Sethi, predstaviteľ Medzinárodnej organizácie pre migráciu v Etiópii, konštatuje, že viac ako 40 000 Afričanov s titulom PhD. dnes žije mimo afrického kontinentu. Dejene Aredo z fakulty obchodu a ekonomiky na univerzite v Addis Abebe odhaduje, že z každých 100 profesionálov, ktorí odišli z Afriky medzi rokmi 1982 a 1997 študovať do zahraničia, sa 35 na kontinent už nevrátilo (*Shinn, S. l.*). Najväčšie migračné vlny sú z Egypta, z Juhoafrickej republiky, z Nigérie, z Kene, z Ghany a z Etiópie. Lekárska komora v Keni uvádza, že kvôli nízkym mzdám opustí krajinu každý mesiac približne 20 lekárov. Vo verejnom zdravotníctve pracuje dnes v Keni 600 lekárov a 70 zubných lekárov, ktorí sa majú starať o 28 miliónov Keňanov.

V USA pracuje viac afrických vedcov a inžinierov než v samotnej Afrike. M. Sethi tvrdí, že Afrika v priebehu rokov 1960–1987 stratila jednu tretinu svojich profesionálov, ktorí odišli pracovať do vyspelých krajín. Odhaduje, že každý rok opustí africký kontinent 23 000 akademikov a 50 000 stredných a vysokých predstaviteľov manažmentu (*Shinn, S. l.*). Jednak to ešte viac prehĺbuje priepasť chudoby a jednak to zapríčiňuje odliv aj toho malého množstva kvalifikovanej pracovnej sily do vyspelých regiónov. Kruh sa uzatvára...

Ekonomický dopad „odlivu mozgov“ na Afriku je enormný. Africké krajiny bohužiaľ investujú malý objem kapitálu do vzdelania svojej populácie. Napríklad náklady na vzdelanie jedného všeobecného lekára (nie špecialistu) v rozvojovej krajine sú okolo 60 000 USD a náklady na zdravotníckeho pracovníka 12 000 USD (*Shinn, S. l.*). Keď títo jednotlivci emigrujú z kontinentu, bohaté štáty získajú prínosy zo vzdelania, ktoré zaplatili chudobné krajiny. Medzi najhlavnejšie uvádzané príčiny patria nízke mzdy, nedostatočné vybavenie nemocníc s chýbajúcimi základnými pracovnými pomôckami, zastarané vybavenie univerzít a knižníc s nedostatkom potrebnej profesionálnej literatúry, či politické prenasledovanie. **Rozvojové krajiny však musia sami urobiť najväčší kus práce na zastavenie odlivu vysokoškolsky kvalifikovanej pracovnej sily, ktorú tak potrebujú. Avšak bez cielavedomej stratégie sa ich hospodárska situácia len ťažko môže zmeniť.**

* * *

Bez ohľadu na to, či je príčinou nárastu chudoby v mnohých rozvojových krajinách počas 90-tých rokov jednostranná trhová liberalizácia po Uruguajskom kole GATT/WTO, nevhodný prístup voči rozvojovým krajinám zo strany Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu, „únik mozgov“, šírenie pandémie HIV/AIDS, vnútorné konflikty, prírodné faktory alebo ktorákoľvek iná z vymenovaných príčin, faktom ostáva, že globálna chudoba napriek určitým snahám medzinárodného spoločenstva dodnes pretrváva.

PREČO BOJOVAŤ PROTI CHUĐOBE?

Nasledujúca kapitola predkladá najčastejšie argumenty prečo bojovať proti chudobe. Väčšina z nich v súlade s teóriou vzájomnej komplexnej závislosti poukazuje na nevhodnosť súčasného stavu chudoby a nestability pre medzinárodné spoločenstvo ako celok i pre samotný vyspelý svet. Veľmi zaujímavý argument pre boj proti chudobe uvádza Slavoj Žižek, slovinský humanitný vedec. Vo svojom článku *Vitajte v púšti reality!* reaguje na teroristické útoky z 11. 9. 2001 v New Yorku: „*Dvojičky reprezentovali centrum virtuálneho kapitalizmu, finančných špekulácií bez spojenia s oblasťou reálnej produkcie. Ničivý účinok útokov možno hodnotiť len na pozadí hranice, ktorá oddeluje digitalizovaný prvý svet od »púšte reality« reprezentovanej tretím svetom... Za posledných päť storočí bola (relatívna) prosperita a mier nášho »civilizovaného« Západu vykúpená vývozom nemilosrdného násillia a deštrukcie do »barbarského« vonkajšieho sveta... Spojené štáty zažili to, čo je na programe dňa na celom svete, od Sarajeva po Groznyj, od Rwandy a Konga po Sierru Leone... Amerika by mala prejsť od zmyšľania typu: Takéto veci by sa nemali diať TU – k zmyšľaniu: Takéto veci by sa nemali diať NIKDE. Jediný spôsob zábezpeky, aby sa to nestalo znova TU, je zabrániť, aby sa to nestalo NIKDE INDE [zvýraznené slová sú podľa originálu – poznámka autora].“ (Žižek, 2001, s. 2.)*

Neschopnosť pochopiť utrpenie iných vedie k prehľbovaniu utrpenia, čo následne vytvára podmienky pre rozšírenie radikálnych ideologických hnutí, ktoré by inak stáli na okraji spoločnosti.¹⁰ V tejto súvislosti sa ako jeden z príkladov uvádza príčinná súvislosť medzi rozvojom fašizmu a hospodárskou krízou v medzivojnovom období. Práve snaha zabrániť opakovaniu takéhoto vývoja bola jedným z impulzov pre vznik novej orientácie liberálnych mysliteľov v podobe teórie štátneho blahobytu (*welfare state*), (viac o teórii štátneho blahobytu pozri Kulašik, 2001, s. 191).

Na svete žije pod hranicou chudoby viac ako 2,8 miliardy ľudí; 1,1 miliardy ľudí je bez prístupu k čistej pitnej vode a 2,4 miliardy ľudí bez prístupu k základnej zdravotníckej starostlivosti. Viac ako 10 miliónov detí zomiera každý rok na choroby, ktorým by sa dalo preventívnym očkovaním zabrániť. *To znamená, že každý deň zomrie viac ako 27 000 detí, čo je 10krát viac ako celkový počet obetí 11. 9. 2001 v New Yorku.* Navyše, 40 % z nich sú novorodenci. Rozvojový svet teda každý deň prežíva hrôzy, ktoré desaťnásobne prevyšujú hrôzy 11. septembra. To všetko postupne vytvára časovanú bombu *chudoby*. Vysoká miera utrpenia rozvojového sveta a narastajúce napätie môžu so sebou prinášať určitý konfliktný potenciál, ktorý by do istej miery (v zmysle teórie vzájomnej komplexnej závislosti) mohol predstavovať hrozbu pre bohaté štáty. Ak sa nebudeme cielavedome usilovať o zníženie rozdielov, napätie medzi *Severom* a *Juhom* môže narastať a udržanie daného status quo môže byť pre Sever veľmi nákladné. Jedine uznanie a uvedomenie si odlišných potrieb chudobných štátov zo strany bohatých dokáže zabrániť prehľbovaniu problémov rozvojového sveta, ktoré by mohli v budúcnosti ohroziť národné záujmy samotných hospodársky vyspelých štátov.

Finančné náklady na vojenské aktivity vo svete sú obrovské, činia takmer 950 miliárd USD ročne (údaj je za rok 2004). Z toho len vojenské výdavky USA tvoria 466 miliárd USD (*Military expenditures, S. I.*). **Na porovnanie, celkový objem finančných príspevkov rozvojovej pomoci (ODA) všetkých krajín OECD predstavuje približne 56,5 miliardy USD** (údaj je za rok 2002), (*Human Development Report...*, 2003, s. 146). **Jedna atómová ponorka stojí viac ako celoročný rozpočet na vzdelanie v 23 rozvojových krajinách so 160 miliónmi detí v školskom veku** (*Ivanička, 2002, s. 23*). Podľa UNDP, na dosiahnutie Miléniových rozvojových cieľov (*Millennium Development Goals*) by stačilo už 165 miliárd USD (*Human Development Report...*, 2003, s. 146). Pritom bezpečnostnou hrozbou dnes už nie sú len klasické vojenské konflikty, ale i nelegálna migrácia, pandémie, degradácia životného prostredia a podobne. Štátni predstavitelia by si mali položiť otázku, či je lepšie investovať do rozvoja vzdelania, vytvorenia pracovných príležitostí a zníženia chudoby, alebo do väčšieho počtu väznic, armádnych lietadlových lodí a zbraní, ktoré nás budú chrániť pred narastajúcim napätím v rozvojových krajinách.

Vývoj počtu prijatých utečencov vo vybraných vyspelých krajinách

	2003	2004
Francúzsko	59 770	61 600 (+3 %)
USA	73 780	52 360 (-29 %)
Veľká Británia	60 050	40 200 (-33 %)
Nemecko	50 560	35 610 (-30 %)
Kanada	31 940	25 500 (-20 %)
EÚ (pôvodných 15)	309 340	243 560 (-21 %)

Zdroj: Zsilleová, Miriam: Bohaté krajiny nechcú utečencov. SME, 9. 3. 2005, <http://www.sme.sk/clanok.asp?cl=1953841> (9. 3. 2005).

Klesajúci záujem vyspelých krajín o problémy rozvojového sveta ilustruje i analýza Úradu vysokého komisaára OSN pre utečencov (UNHCR). Krajiny, ktoré mali desaťročia povest' raja pre ľudí bez domova, sa uzatvárajú. V Nemecku vlni prijali najmenej utečencov od roku 1984, v USA a vo Švajčiarsku najmenej od roku 1987, v Holandsku od roku 1988 (*Zsilleová, 2005*), (pozri tabuľku Vývoj počtu prijatých utečencov vo vybraných vyspelých krajinách). Tento pokles v počte prijímajúcich utečencov pravdepodobne súvisí s teroristickými útokmi 11. 9. 2001 v New

Yorku. Je však ilustráciou klesajúcej miery záujmu vyspelých krajín o problémy rozvojového sveta.

Zaujímavý argument prečo bojovať proti chudobe vyplýva z dvoch *Brandtových správ*, ktoré vypracovala tzv. *Brandtova komisia* (medzinárodný orgán, ktorému predsedal bývalý nemecký kancelár Willy Brandt) začiatkom 80-tych rokov (pozri Anderson, 1996, s. 126–127). **Prezentovaným cieľom tejto iniciatívy bolo masívne zredukovať chudobu na celej planéte** (podobne ako bol Marshallov plán v Európe po druhej svetovej vojne). Komisia vychádzala z pozorovania, že morálne apelovanie sa ukázalo ako neefektívne pri presvedčaní vyspelých štátov, aby účinne bojovali proti globálnej chudobe. Hlavným argumentom bolo presvedčenie komisie, že implementácia týchto myšlienok povedie k prudkému ekonomického rastu svetovej ekonomiky ako celku, a tak sa z krátkodobého hľadiska vysoké počiatočné náklady bohatému svetu v strednodobom, respektíve dlhodobom horizonte vrátia (Anderson, 1996, s. 126). Bohužiaľ, táto iniciatíva stroskotala na nedostatočnej vôli bohatých štátov, ktoré akoby zabudli, aký plán postavil na nohy ich. *Pritom 2,8 miliardy chudobných ľudí na svete predstavuje hlboko nenasýtený trh, ktorého sila je dlhodobo podceňovaná.*

Na boj proti chudobe vyzval aj generálny tajomník Kofi Annan v akčnom programe pre 21. storočie nazvanom *Millennium Development Goals*. Vyzýva všetky členské štáty OSN, aby výhody globalizácie sprístupňovali všetkým, odstraňovali nerovnosť a biedu, prispievali k zvyšovaniu vzdelanosti, bezpečnosti a chránili životné prostredie (Pravda, 2000). V záverečnej deklarácii sa účastnícke štáty zaviazali naplniť ambiciózne ciele – do roku 2015 znížiť podiel extrémne chudobných ľudí na polovicu; zabezpečiť, aby všetky deti mali základné vzdelanie; o 2/3 znížiť úmrtnosť detí do 5 rokov; o 3/4 znížiť úmrtnosť matiek a podobne. Za týmito krásnymi ideálmi však ďaleko zaostáva ich praktická realizácia...

ZÁVEROM

Na základe údajov uvedených v časti Pretrvávanie globálnej chudoby v súčasnosti možno konštatovať, že napriek celkovému znižovaniu chudoby vo svete (pokles podielu ľudí s extrémne nízkymi príjmami) problém chudoby pretrváva. Čo sa týka chudoby ako podielu ľudí s veľmi nízkymi príjmami, je vývoj v 90-tych rokoch značne asymetrický. V priebehu rokov 1990–2001 nedošlo k zníženiu chudoby automaticky vo všetkých regiónoch, ale len v niektorých. Z hľadiska vývoja životnej úrovne, k spomaleniu rastu indexu ľudského rozvoja došlo podľa UNDP koncom 80-tych, ale najmä v 90-tych rokoch. Navyše som zistil, že je potrebné rozlišovať medzi rastom *HDP* na strane jednej a rastom *životnej úrovne* a znižovaním podielu ľudí s veľmi nízkym príjmom na strane druhej. Ekonomický rast je síce *základným predpokladom* pre zníženie chudoby (podľa UNDP len veľmi zriedkavo dochádza k poklesu chudoby aj bez rastu HDP), ale nie vždy k *zníženiu chudoby* aj skutočne vedie. Napriek významným zlepšeniam (zvýhodnený režim EÚ pre krajiny ACP a iniciatíva EÚ *Everything but arms*) otváranie trhov stále nie je univerzálny proces. Vyspelé krajiny, ktoré najviac presadzujú v medzinárodných ekonomických vzťahoch liberalizačný model, ho samy nedodržiavajú a v oblastiach, v ktorých nie sú globálne konkurencieschopné, odmietajú otvoriť svoje hranice a vpustiť výroby rozvojových krajín na svoje trhy (napríklad oblasť poľnohospodárstva a textilného priemyslu). Zarážajúca je miera pokrytstva hospodársky vyspelých štátov, ktoré od rozvojových štátov žiadajú *eliminovať ich obchodné bariéry, zároveň si však ponechávajú svoje vlastné obchodné bariéry*. Napriek politikmi vyspelých štátov už mnoho rokov oficiálne deklarovanými záväzkami voči rozvojovým krajinám dochádza v medzinárodných vzťahoch k presadzovaniu krátkodobých národných záujmov – s nízkou mierou *solidarity* so záujmami ekonomicky omnoho slabších rozvojových štátov. Hospodársky bohaté štáty preto svojim postojom tiež nesú istý podiel na pretrvávaní chudoby v rozvojovom svete. Je potom pochopiteľné, že rozvojové krajiny hľadajú alternatívne riešenia, ktoré zahŕňajú i určité trhové obmedzenia a ochranu kľúčových sektorov. Bez ohľadu na to, aké sú príčiny chudoby v jednotlivých

rozvojových krajinách, rozvojový svet sa nemôže spoliehať na pomoc zvonku. Nástroje zmeny je preto nutné hľadať vo vnútri jednotlivých krajín.

Uvedené skutočnosti poukazujú na to, že vo vzťahoch medzi vyspelým a rozvojovým svetom ešte stále nedochádza k uplatňovaniu teórie vzájomnej komplexnej závislosti. To môže mať rôzne príčiny. Jednou z príčin by mohla byť skutočnosť, že vzájomné väzby medzi hospodársky vyspelými a rozvojovými štátmi (ekonomické, politické, kultúrne a podobne) pravdepodobne ešte nedosiahli úroveň, pri ktorej by poškodenie jedného aktéra malo za následok poškodenie všetkých. Inou príčinou by mohlo byť, že hospodársky vyspelé štáty uprednostňujú svoje krátkodobé národné záujmy pred dlhodobými (momentálny prospech aj za cenu budúcej straty). Zdá sa, že tento prístup viac vystihuje charakter medzinárodných vzťahov v súčasnosti. Podľa slov S. P. Huntingtona, snaha Západu udržať si kvalitatívnu prevahu môže viesť k úsiliu zabrániť šíreniu technológií do rozvojového sveta (*Huntington, 2001, s. 92*). Dominantné postavenie vyspelých štátov v medzinárodných vzťahoch je totiž založené na ich mocenskej a technologickej prevahe. Takéto konanie (faustizmus)¹¹ vedie k strate súcitu s utrpením v iných častiach sveta a vedie k stavu, ktorý vytvára celosvetovo nestabilné prostredie. V zmysle teórie vzájomnej komplexnej závislosti však vzťahy medzi štátmi môžu fungovať nielen na princípe *konfrontácie* (hry s nulovým súčtom), ale najmä na princípe *kooperácie* (hry s nenulovým súčtom), z ktorej budú mať prospech *všetky* zúčastnené strany.

¹ Metodika Svetovej banky pri stanovení hraníc 1 USD a 2 USD vychádzala z medzinárodných cien v roku 1985. Po prepočítaní v roku 1993 boli tieto hranice posunuté na 1,08 USD a na 2,15 USD. Vzhľadom na to, že príjem domácností je počas roka pohyblivý, ako hlavný ukazovateľ sa berú denné výdavky/osobu, ktoré sú počas roka omnoho vyrovnanjšie. Len ak nie sú k dispozícii údaje o denných výdavkoch, berie sa ako ukazovateľ príjem.

² Anderson používa termín global interfusion. V preklade som uprednostnil termín globálna difúzia pred termínom globálne zmiešavanie (interfusion).

³ O prudkom rozvoji informačných a komunikačných technológií v 90-tych rokoch pozri Kokles – Romanová, 2000, s. 269–271. Taktiež pozri štatistiky Medzinárodnej telekomunikačnej únie – Mobile Internet Statistical Annex, International Telecommunication Union, september 2002, <http://www.itu.int/itu-d/ict/statistics> (21. 6. 2003). Telecommunication Development Bureau (BDT), International Telecommunication Union (ITU). Cellular Mobile Subscribers, http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/at_glance/cellular03.pdf (12. 2. 2005). O masívnom náraste finančných a tovarových tokov pozri napríklad Šíbl – Šaková, 2000. O zredukovaní medzinárodných obchodných bariér po Uruguajskom kole GATT v 90-tych rokoch pozri Finger – Harrison, 1996. In: Human Development Report..., 2003, s. 155.

⁴ Washingtonský konsenzus je súbor princípov a politík, vyhlásený mnohými neoliberálnymi ekonómami ako istý „vzorec“ na podporu ekonomického rastu v mnohých častiach Latinskej Ameriky zavádzaním rôznych ekonomických reforiem, s cieľom priblížiť sa hospodársky vyspelým štátom ako napríklad USA. Prvýkrát ho prezentoval v roku 1989 John Williamson. Prívlastok washingtonský získal preto, lebo sumarizoval rozvojové prístupy medzinárodných ekonomických inštitúcií s centrom vo Washingtone (<http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/issues/washington.html> alebo http://en.wikipedia.org/wiki/Washington_Consensus; taktiež pozri Stiglitz, 2002, s. 16 a 67).

⁵ Údaj 12 % bol vypočítaný na základe údajov uverejnených in: Human Development Report..., 2003, s. 250–253 a s. 278–281.

⁶ V tejto súvislosti sa často spomína zavedenie Tobinovej dane na krátkodobý (špekulatívny) kapitál. Tobinova daň (daň z medzinárodných finančných transakcií) – návrh pochádza od J. Tobina, nositeľa Nobelovej ceny za ekonomiku (1981) – spočíva v zavedení 0,1–0,5% dane na všetky krátkodobé medzinárodné transakcie vrátane devízových platieb. Pomohla by zmierniť špekulatívne finančné pohyby, ktoré využívajú malé kurzové rozdiely, avšak bola by primárna na to, aby brzdila medzinárodný tovarový obchod alebo seriózne investície. Účastníci trhu by začali klásiť väčší dôraz na dlhodobosť. Výnosy z tejto dane by sa odvádzali do fondu na splácanie dlžob rozvojových štátov, na financovanie operácií OSN a jej agentúr a podobne.

⁷ Francúzsko – 4,95 % hlasov; Taliansko – 3,25 % hlasov; Japonsko – 6,13 % hlasov; Kanada – 2,94 % hlasov; USA – 17,08 % hlasov; Nemecko – 5,99 % hlasov; Veľká Británia – 4,95 % hlasov (<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.htm> /10. 10. 2005).

⁸ Výkonný výbor Medzinárodného menového fondu pozostáva z 24 riaditeľov, z ktorých je päť menovaných určenými členskými štátmi a zvyšných devätnásť je volených správnyimi obvodmi. Jednotlivé okruhy majú (stav k 10. 10. 2005) tieto percentuálne váhy hlasov: Belgický (5,13 %), Čínsky (2,44 % – tvorený jedným štátom), Holandský (4,84 %), Mexický (4,27 %), Taliansky (4,18 %), Kanadský (3,71 %), Fínsky (3,51 %),

KONZULTACE: GLOBÁLNI CHUDOBA

Austrálsky (3,33 %), Egyptský (3,26 %), Indonézsky (3,17 %), Saudsko-arabský (3,22 % – tvorený jedným štátom), Tanzánsky (3,00 %), Švajčiarsky (2,87 %), Iránsky (2,47 %), Brazílsky (2,46 %), Indický (2,39 %), Argentínsky (1,99 %), Ruský (2,74 % – tvorený jedným štátom), Rwandský (1,41 % – členom je 24 štátov!). Stálymi zástupcami v MMF disponujú: USA – 17,08 % hlasov; Francúzsko – 4,95 % hlasov; Japonsko – 6,13 % hlasov; Nemecko – 5,99 % hlasov; Veľká Británia – 4,95 % hlasov (<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/eds.htm/10.10.2005/>). Výkonný výbor vo Svetovej banke tiež pozostáva z 24 riaditeľov, z ktorých päť je menovaných štátmi s najväčším počtom akcií a zvyšných devätnásť je volených ostatnými členskými krajinami. Jednotlivé okruhy majú: Belgický (4,8 %), Španielsky (4,5 %), Holandský (4,46 %), Kanadský (3,85 %), Brazílsky (3,59 %), Taliansky (3,5 %), Kórejský (3,45 %), Burundský (3,41 %), Indický (3,4 %), Islandský (3,34 %), Alžírsky (3,19 %), Švajčiarsky (3,04 %), Kuwaitský (2,91 %), Čínsky (2,78 % – tvorený jedným štátom), Saudsko-arabský (2,78 % – tvorený jedným štátom), Ruský (2,78 % – tvorený jedným štátom), Indonézsky (2,54 %), Peruánsky (2,32 %), Guinea-Bissau (1,99 % – tvorený 24 štátmi). Stálymi zástupcami vo Svetovej banke disponujú: USA – 16,39 % hlasov; Francúzsko – 4,3 % hlasov; Japonsko – 7,87 % hlasov; Nemecko – 4,49 % hlasov; Veľká Británia – 4,3 % hlasov (<http://www.worldbank.org/9.3.2006/>).

⁹ Myšlienka, že by bohaté krajiny mali prispievať 0,7 % HNP na rozvojovú pomoc, bola po prvýkrát navrhnutá kanadským predsedom vlády Lesterom Pearsonom v Správe o medzinárodnom rozvoji v roku 1969. Neskôr bola všeobecne akceptovaná Valným zhromaždením OSN ako odporúčaný cieľ rozvojovej pomoci.

¹⁰ Zámerne hovorím o rozšírení a nie o vzniku radikálnych ideológií, pretože takéto hnutia pravdepodobne existujú v každej spoločnosti, ale ich vplyv je zvyčajne zanedbateľný.

¹¹ Pojem faustizmus použil J. Kuczynski, ktorý ním rozumel konanie štátu, ktorý tvrdo presadzuje svoje záujmy na princípe egoizmu a egocentrizmu bez ohľadu na ujmu, ktorú spôsobí svojim susedom (Ivanička, 2000 a, s. 7).

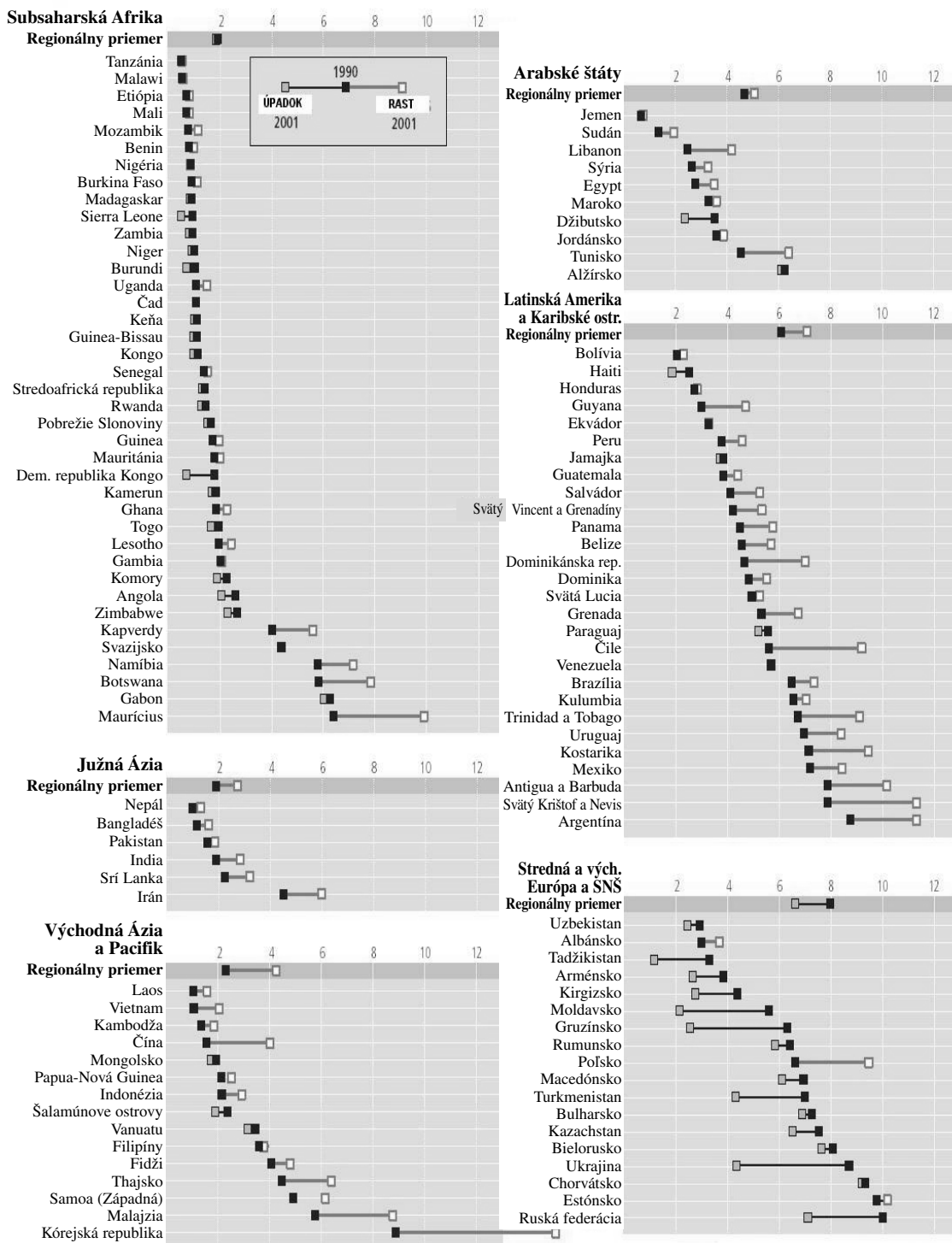
Literatúra

- Aisbett, Emma (2004): Why are the Critics so Convinced that Globalization is Bad for the Poor? NBER Globalization and Poverty Conference, 10.–12. 9. 2004, <http://www.nber.org/books/glob-pov/aisbett8-2-05.pdf> (10. 10. 2005).
- Anderson, P. J. (1996): The Global politics of power, justice and death. London: Routledge, 1996.
- Bañouch, Hynek – Fedorko, Martin (2000): Mezinárodní organizace. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2000.
- Bauman, Zygmunt (2000): Globalizace. Důsledky pro člověka. Praha: Mladá fronta, 2000.
- Berg, Andrew – Krueger, Anne (2003): Trade, Growth and Poverty: a selective survey. IMF Working Paper, WP/03/30, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp0330.pdf> (14. 5. 2005).
- Bhagwati, J. (2000): Globalization in your face – A new book humanizes global capitalism. Foreign Affairs, Vol. 79 (2000), No. 4, s. 134–139.
- Bigsten, Arne – Levin, Jörgen (2001): Growth, Income Distribution, and Poverty: A Review. Conference Papers for „Growth and Poverty“ World Institute for Development Economics Research (WIDER), Helsinki, 25.–26. 5. 2001, <http://rru.worldbank.org/PapersLinks/Open.aspx?id=446> (11. 10. 2005).
- Common Criticisms of the IMF: Some Responses (S. I.). International Monetary Fund (oficiálna webová stránka Medzinárodného menového fondu), <http://www.imf.org/external/np/exr/ccrit/eng/crans.htm> (10. 10. 2005).
- Dollar, David – Kraay, Aart (2002): Growth is Good for the Poor. Journal of Economic Growth, Vol. 7 (2002), No. 3, s. 195–225.
- Dollar, David – Kraay, Aart (2001): Trade, Growth, and Poverty. Policy Research Working Paper 2615. Washington, D.C.: World Bank, Development Research Group, June 2001, <http://rru.worldbank.org/PapersLinks/Open.aspx?id=442> (11. 10. 2005).
- Everything But Arms initiative (S. I.), http://europa.eu.int/comm/trade/issues/global/gsp/eba/index_en.htm
- Finger, Michael J. – Harrison, Ann (1996): The MFA Paradox: More Protection and More Trade?
- Fischer, S. (2003): Globalization and Its Challenges. American Economic Review, Vol. 93 (May 2003), No. 2, s. 1–30.
- Flor, A. G. (2001): ICT and Poverty: The Indisputable Link. Paper for third Asia Development Forum on „Regional Economic Cooperation in Asia and the Pacific“ organised by Asian Development Bank, Bangkok, 11.–14. 6. 2001.
- Gray, John (2003): Marné iluze. Falešné predstavy globálneho kapitalizmu. Košice: Paradigma SK, 2003.
- Human Development Report 1999. United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 1999.
- Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003.
- Huntington, Samuel P. (2001): Sřet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- International Financial Institution Advisory Commission (citané ako IFIAC, 2000). Report za rok 2000, <http://www.house.gov/jec/imf/meltzer.pdf> (15. 1. 2006).
- Iřtok, Robert (1997): Geografické práce, štát na politickej mape sveta. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 1997.
- Ivanička, Koloman (2002): Globalistika. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2002.
- Ivanička, Koloman (2000 a): Prognostika. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2000.

- Ivanička, Koloman (2000 b): Slovensko. Genius loci. Bratislava: Eurostav, 2000.
- Ivanička, Koloman (1997): Svet potrebuje komplexný prístup ku globalizmu. Zborník Slovensko v siločiach Európy a sveta. Bratislava: SINEAL, 1997.
- Jeníček, Vladimír (2002): Globalizace světového hospodářství. Praha: C. H. Beck, 2002.
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. (2000): Introduction. In: Nye, Joseph S. – Donahue, D. J.: Governance in a Globalizing World. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000.
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. (1989): Power and Interdependence. Second edition. Glenview – Boston – London: Scott, Foresman and Co., 1989.
- Khan, Haider A. (2004): Poverty Impact of Trade Liberalization Policies in Computable General Equilibrium Models: Theory and Some Policy Experiments, <http://www.economics.ucr.edu/seminars/spring05/ped/04-27-05HaiderKhan.pdf> (17. 10. 2005).
- Kokles, M. – Romanová, A. (2000): Informačný vek. Bratislava: Sprint, 2000.
- Korten, David C. (2001): Keď korporácie vládnu svetu. Košice: Paradigma SK, 2001.
- Krejčí, Oskar (2001): Mezinárodní politika. Praha: Victoria Publishing, 2001.
- Kulašik, Peter (1995): Dejiny politického myslenia. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 1995.
- Kulašik, Peter (2001): Dejiny politických teórií. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2001.
- McMillan, Margaret – Zwane, Alix Peterson – Ashraf, Nava (2005): Does OECD Support for Agriculture Increase Poverty in Developing Countries? <http://www.nber.org/books/glob-pov/mcmillan-et-al10-19-05.pdf> (12. 10. 2005).
- Military expenditures (S. 1.), <http://www.globalsecurity.org/military/world/spending.htm> (15. 1. 2006).
- Nováček, Pavel – Huba, Mikuláš (eds., 1995): Šok z prosperity. Čítanka z globálnej problematiky. Olomouc: Vydavateľství Univerzity Palackého, 1995.
- Nováček, Pavel – Huba, Mikuláš (eds., 1996): Šok z prosperity. Závěrečná čítanka z globálnej problematiky. Olomouc: Vydavateľství Univerzity Palackého, 1996.
- Prasad, Esvar S. – Rogoff, Kenneth – Wei, Shang-Jin – Kose, M. Ayhan (2005): Financial Globalization, Growth and Volatility in Developing Countries, <http://www.nber.org/books/glob-pov/prasad-et-al7-18-05.pdf> (12. 10. 2005).
- Pravda (2000), ročník 10 (20. 4. 2000), číslo 93. Příloha financie, s. 1 – Globalizácia sveta (ČTK).
- Save the Children (2003). Annual Report 2002. Westport 2003.
- Shinn, David H. (S. 1.): Reversing the Brain Drain in Ethiopia, <http://allafrica.com/stories/200212060250.html> (23. 11. 2004).
- Skarstein, R. (1999 a): Development Theory: A Guide to Some Unfashionable Perspectives. New Delhi: Oxford University Press, 1999.
- Skarstein, R. (1999 b): Raul Prebisch and the ECLA School: Free Trade and Underdevelopment. In: Skarstein, R.: Development Theory: A Guide to Some Unfashionable Perspectives. New Delhi: Oxford University Press, 1999.
- Soros, George (2002): O globalizácii. Bratislava: Kaligram, 2002.
- Stiglitz, Joseph E. (2002): Globalization and Its Discontents. London: Penguin Books, 2002.
- Stiglitz, Joseph E. (2003): Poverty, globalization and growth: perspectives on some of the statistical links. In: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003.
- Šíbl, Drahoš – Šaková, Beáta (2000): Svetová ekonomika. Bratislava: Sprint, 2000.
- Šíkula, M. (1999): Globalizácia – rázcestie civilizácie. Bratislava: Sprint, 1999.
- The Impact of Liberalization (S. 1.), <http://www.dti.gov.ph/contentment/9/62/127/587.jsp> (10. 10. 2005).
- World Development Report 2004. Sustainable Development in a Dynamic World. New York: World Bank – Oxford University Press, 2004.
- Zsilleová, Miriam (2005): Bohaté krajiny nechcú utečencov. SME, 9. 3. 2005, <http://www.sme.sk/clanok.asp?cl=1953841> (9. 3. 2005).
- Žhavé sondy desiatí autorů (2002). Sřet civilizací. Dominance Západu, nebo dialog světových kultur. Praha: Evropský literární klub, 2002.
- Žižek, Slavoj (2001): Vitajte v púšti reality! SME, 20. 10. 2001, príloha SME v Strednej Európe.

PŘÍLOHA

Graf č. 1: Zmena úrovně HDP/obyvatela (v PPP v tisících USD) za období 1990–2001

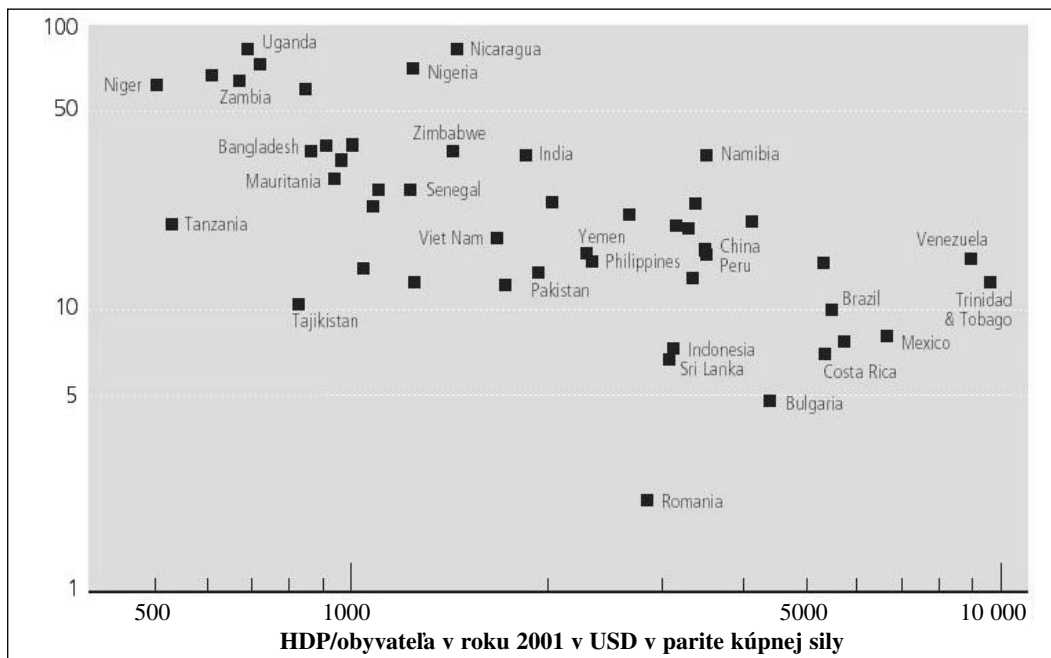

Poznámka: Tabuľka zahŕňa krajiny, u ktorých HDP/obyvatela bol v roku 1990 nižšie ako 10 000 USD.

Zdroj: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 53.

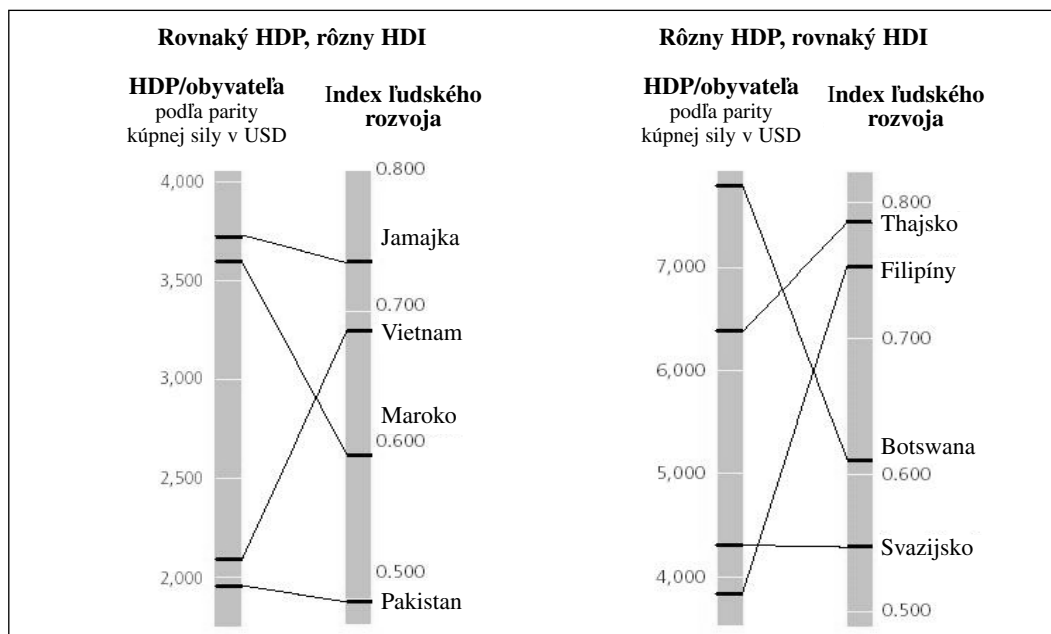

Graf č. 2: Miera chudoby v roku 2001
(% podiel populácie žijúcej z príjmu menej ako 1 USD/deň)

Zdroj: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 68.

Graf č. 3: Porovnanie HDP/obyvateľa a HDI vo vybraných krajinách

Zdroj: Human Development Report 2003 by the United Nations Development Programme. New York: Oxford University Press, 2003, s. 61.